

VERS. 17. — VOTUM FACIENS INQUIRIT. Græcè, orans inquiri, sui precibus poscit ac rogat felicem successurè facti ex Græco; unde nomen latius fsum ad omnia forma mendaciar. Arnobius lib. 6 de Simularis, *mero oblitio minto.* (Grotius.)

VERS. 18. — ET FACIAT EI DIGNAM HABITATIONEM, id est, recessum, seu scapham, vulgò *niche*, id est, adiculum cui idolum imponitur. Porrò ex his que à versu 10 usque ad finem capituli hujus, et rursum capite 15 et Baruch. 6, dicuntur, expressè patet mentiri Calvinum, cum ait gentiles non adorasse ligneas, vel lapideas statuas, sed in status verum Deum. Nam diseretè dicunt hæ Scriptura ipsos adorasse *ligna et lapides*. Et Lactantius, Tertullianus, Cyprianus, Justinus, Athanasius, Ambrosius, Clemens Alexandrinus, Augustinus, et alii SS. Patres hoc nomine passim ridet gentiles. (Tirinus.)

VERS. 18. — ET FACIAT EI DIGNAM HABITATIONEM, ET IN PARIETE PONENS ILLED, ET CONFIRMANS FERRO, — VERS. 16. — NE FORTE CADAT, PROSPICIENS ILLI; SCIENS QUONIAM NON POTEST ADURTARE SE; IMAGO ENIM EST, ET OPES EST ILLI ADJUTORIUM; q. d. Deinde idolo quasi homini extruit scællum, altare, templum, aut potius adiculum, tabernaculum, vel thecam, cui includatur, ut Demetrius argenteus faciebat adiculus argenteus Diane, Act. 19, 24; primitiis enim non erant templa; nam primus Salomon Hebræis templum erexit, imò Xerxes Magorum consilio templa combussit; quòd, ut scribit Cæsar lib. 2 de Legibus, mundus totus esset templum, nec domibus includendù forent dii, sed ipsi omnia potentia deberent esse ac libera, idèque oratori aliis montes consendeant; idola ergo domestica in domorum cubiculis, puta in latariis vel oratoris collocabant (omnia enim hæc spectant ad visitationem idolorum demonstrandam), ibique in pariete illa collocabant, ac clavibus affigebant firmabantque, providentes illis ne caderent, quia sciebant illa non posse seipsa suscinere, sed opè aliena indigere, eò quòd idolum non effud sit, quam imago inbecilla, que opes habet alterius auxilio et sustentaculo, idem idolis improprietat Jerem. cap. 10, 4; *Cæcis, inquit, et mæltis compegit, ut non dissolvatur,*

CAPUT XIV.

1. Iterum alius navigare cogitans, et per feros fluctus iter facere incipiens, liguo portante se, fragilium ligunt invocant.

2. Illud enim cupiditas acquirendi excogitavit, et artificis sapientià suà.

3. Tu autem, Pater, providentia gubernat: quoniam desidis et in mari viam, et inter fluctus semitam firmissimam,

4. Ostendens quoniam potens es ex omnibus salvare, etiam si sine arte aliqui adent mare.

5. Sed ut non essent vacua sapientiæ tua opera, propter hoc etiam et exiguo ligno erudunt homines animas suas, et transcentes mare per ratem liberati sunt.

6. Sed et ab initio cum periret superbi gigantes, spes orbis terrarum ad ratem confugiens, remisit seculo semen natiuitatis, quæ manu tuâ erat gubernata.

7. Benedictum est enim lignum per quod fit justitia: 8. Per manus autem quod fit idolum, maledictum est et ipsum; et qui fecit illud: qui ille quidem operatus est; illud autem cum esset fragile, deus cognominatus est.

9. Similiter autem odio sunt Deo impius et impietas ejus;

sum. Vota sunt ergo, non promissiones, sed preces ac desideria (1).

etc., *portata tollentur, quia incedere non valent.* Et Baruch cap. 6, 26: *Si ceciderint, ait, à semetipsis non consurgunt; neque si quis eum staterit rectum, per semetipsum stabit.* Verè S. August. serm. 29, de Verbis Domini: *Deus aureus, ait, et Deus ligneus ad preteritum dispares sunt; at habere oculos, et non videre pares sunt.* (Corn. à Lap.)

(1) ET DE SUBSTANTIA SUA, ET DE FILIIS SUIS, ET DE NEPTIS VOTUM FACIENS INQUIRIT, NON ERUBESCIT LOQUI CUM ILLO, QUI SINE ANIMA EST. Græcè: *Tandem pro possessionibus, pro nuptiis suis et pro liberis illi exprocepere, id est, orans, vel nota monens, in animo verba facere non erubescit, ita Yatabl. Quare: inquiri non est in Græco, sed subauditur et sententia vim adauget; q. d.: Quænam est illa vesania, ut idolo ligneo et stipulo vota faciant ad hoc, ut felices sortiantur nuptias, liberos et possessiones, ab eoque inquirant, nùm eas assecuturi sunt, an non? cùm idolum inanime, nec loqui, nec audire, nec intelligere, multo minus prophettare valeat. Vide Baruch, cap. 6, 35, et seqq. Porrò Hebræos, gentiles et Christianos, cùm quid à Deo vel ab idolis postularent, solitos precibus addere vota, ut facilius rem impetrarent, nobissimum est. Audi Valer. Max. lib. 1, cap. 1: *Prisco etiam instituo rebus divinis opera datur: cùm aliquid commendandum est, precatione; cùm exponendum, voto; cùm solvendum, gratulatione; cùm inquirendum, vel extis, vel sortibus; imperio, cùm peragendum solemnè ritu sacrificio; quo etiam ostentorum, ac fulgurum denuntiationes procurantur.* (Corn. à Lap.)*

VERS. 19. — DE OMNIUM EVENTU PETIT AB EO QUI IN OMNIBUS EST INTILLIS. Græcè fert: *Ab ignavissimo manibus, cujus manus inutilis sunt, et motu carent, cum postulat pro quæsta et opere, et manuum successum.* Si hunc locum attentè inspicias, votus interpres reddidisse videtur: *De manuum eventu petit ab eo qui manibus est inutilis; que verba idè quia mutata fuerint: De omnium eventu, et omnibus inutilis.* (Calmet.)

CAPITRE XIV.

1. Un autre aussi ayant entrepris de se mettre en mer, et commençant à faire voile sur les flots impétueux, invoque un bois plus fragile que le bois qui le porte;

2. Car le désir du gain a inventé la structure de ce bois, et l'ouvrier en a formé un vaisseau par son adresse.

3. Mais c'est votre providence, ô Père céleste, qui le gouverne; car c'est vous qui avez ouvert un chemin au travers de la mer, et une route très-assurée au milieu des flots;

4. Pour faire voir que vous pouvez sauver de tous les périls, quand on s'engageait même sur la mer, sans le secours d'aucun art.

5. Mais afin que les ouvrages de votre sagesse ne fussent point inutiles, les hommes ne craignant pas de confier leur vie à un peu de bois; et passant la mer, ils se sauvent des dangers avec un vaisseau.

6. Aussi dès le commencement du monde, lorsque vous fîtes périr les géants superbes, un vaisseau fut le vaisseau de l'espérance de l'univers; et étant gouverné de votre main, il conserva au monde la tige de laquelle il devait renaître;

7. Car le bois qui sert à la justice est béni;

8. Mais le bois dont on fait l'idole est maudit lui-même, aussi bien que l'ouvrier qui l'a faite; celui-ci, parce qu'il a fait une idole; et celui-là, parce qu'étant qu'un bois fragile, il porte néanmoins le nom de dieu;

9. Car Dieu a également en horreur l'impie et son impiété;

10. Etenim quod factum est, cum illo qui fecit, tormenta patietur.

11. Propter hoc et in idolis nationum non erit respectus; quoniam creatura Dei in odium facta sunt, et in tentationem animabus hominum, et in muscipulam pedibus insipientium.

12. Initium enim fornicationis est exquisitio idolorum; et adinvenio illorum corruptio vite est.

13. Neque enim erant ab initio, neque erunt in perpetuum.

14. Supervacuitas enim hominum hæc advenit in orbem terrarum; et idè brevis illorum finis est inventus.

15. Acerbo enim luctu dolens pater, citò sibi rapiti filii fecit imaginem; et illum qui tunc quasi homo mortuus fuerat, nunc tanquam deum colere coepit, et constituit inter servos suos sacra et sacrificia.

16. Deinde interveniente tempore convalescente iniquè consuetudine, hic error tanquam lex custoditus est, et tyrannorum imperio colebantur signemta.

17. Et hos quos in palam homines honorare non poterant, propter hoc quòd longè essent, è longinquo figurè eorum allatà, evidentem imaginem regis, quem honorare volebant, fecerunt; ut illum, qui aberat, tanquam presentem colerent suà sollicitudine.

18. Proxvixit autem ad horum culturam et hos qui ignorabant, artificis eximia diligentia.

19. Ille enim volens placere illi qui se assumpsit, elaboravit arte suà, ut similitudinem in melius figuraret.

20. Multitudo autem hominum abducta per speciem operis, eum qui ante tempus tanquam homo honoratus fuerat, nunc deum aestimaverunt.

21. Et hæc fuit vite humane deceptio: quoniam aut affectui, aut regibus deservientes homines, incommunicabile nomen lapidibus et lignis imposuerunt.

22. Et non suffecerat errasse eos circa Dei scientiam; sed et in magno viventes inscientie bello, tot et tam magna mala pacem appellant.

23. Aut enim filios suos sacrificantes, aut obscura sacrificia facientes, aut insanitè plenas vigiliis habentes,

24. Neque vitam, neque nuptias mundas jam custodiunt; sed alius alium per invidiam occidit, aut adulterans contristat;

25. Et omnia commixta sunt, sanguis, homicidium, furtum et fletio, corruptio et infidelitas, turbatio et perjurium, tumultus honorum,

26. Dei immemoratio, animarum inquinatio, natiuitas immutatio, nuptiarum inconstantia, inordinatio moechiæ et impudicitia;

27. Invidiarum enim idolorum cultura, omnis mali causa est, et initium et finis.

28. Aut enim dum lætantur, insanunt; aut certè vaticinationum falsa, aut vivunt injustè, aut pejerant iù.

10. Et l'ouvrage souffrira la même peine que l'ouvrier qui l'a fait.

11. C'est pourquoi les idoles des nations ne seront point épargnées, parce que, créatures de Dieu, elles sont devenues un objet d'abomination, un sujet de tentation aux hommes, et un filet où les pieds des insensés se sont pris.

12. La pensée des idoles a été le commencement de la prostitution; et leur perfection a été l'entière corruption de la vie humaine;

13. Car les idoles n'ont point été au commencement, et elles ne seront point pour toujours.

14. C'est la vanité des hommes qui les a introduites dans le monde; c'est pourquoi on en verra bientôt la fin.

15. Un père gémissant dans une douleur profonde, fit faire l'image de son fils qui lui avait été ravi soudainement, et il commença d'adorer comme dieu celui qui, comme homme, était mort un peu auparavant; il lui établit parmi ses serviteurs un culte et des sacrifices.

16. Cette coutume criminelle s'étant autorisée de plus en plus dans la suite des temps, l'erreur fut observée comme une loi, et les idoles furent adorées, par le commandement des princes.

17. Les hommes aussi ne pouvant honorer ceux qui étaient bien tombés d'eux, firent apporter leur portrait du lieu où ils étaient; et ils proscriveront devant tout le monde l'image du roi auquel ils voulaient rendre honneur, pour révéler ainsi, comme présent, avec une soumission religieuse, celui qui était éloigné.

18. L'adresse admirable des sculpteurs augmenta encore beaucoup ce culte dans l'esprit des ignorants.

19. Chacun d'eux voulant plaire à celui qui l'employait, épûsa tout son art pour faire une figure parfaitement achevée.

20. Et le peuple ignorant, surpris par la beauté de cet ouvrage, commença de prendre pour un dieu celui qu'un peu auparavant il avait honoré comme un homme.

21. Telle fut la source de l'illusion de la vie humaine, de ce que les hommes, ou pour satisfaire leur affliction particulière, ou pour se rendre trop complaisants aux rois, ont donné à des pierres et à du bois le nom incommunicable.

22. Il n'a pas même suffi aux hommes d'être dans ces erreurs touchant la connaissance de Dieu; mais vivant dans une ignorance aussi nuisible que la plus funeste guerre, ils donnent le nom de paix à des maux si grands, et en si grand nombre;

23. Car, ou ils immolent leurs propres enfants, ou ils font en secret des sacrifices infâmes, ou ils célèbrent des veilles pleines d'une brutalité féroce;

24. De la vient qu'ils ne gardent plus aucune honnêteté, ni dans leur vie, ni dans leur mariage; mais l'un tue l'autre par envie, ou l'outrage par l'adultère;

25. Tout est dans la confusion, le sang, le meurtre, le larcin, la tromperie, la corruption, l'infidélité, le tumulte, le parjure, le trouble des gens de bien,

26. L'oubli de Dieu, l'impureté des âmes, l'avarice, l'inconstance des mariages, et les dissolutions de l'adultère et de l'impudicité;

27. Car le culte des idoles abominables est la cause, le principe et la fin de tous les maux;

28. Car, ou ils s'abandonnent à la fureur dans leurs plaisirs, ou ils font des predictions pleines de mensonge, ou ils vivent dans l'injustice, ou ils se parjurent sans aucun scrupule.

29. Dum enim confidunt in idolis, quae sine anima sunt, male jurantes noceri se non sperant.

50. Utraque ergo illis evenit dignè, quoniam malè senserunt de Deo, attendentes idolis, et juraverunt in iusto in dolo contentementis iustitiam.

51. Non enim juratorum virtus, sed peccantium poena perambulat semper injustorum pravocationem.

COMMENTARIUM.

VERS. 1. — LIGNO PORTANTE SE, FRAGILISS LIGNUM INVOCAT: quia idolum non potest vectores ex tempestate servare incolumes, ut potest navis: ad quam etiam fabricandam magnus lignorum delectus habetur, idolum verò ex trunco inutili (1).

VERS. 3. — DEDISTI IN MARI VIAM, ISRAELITIS; ET SEMITAM FIRMISSIMAM, id est, tutissimam seu securissimam, fluctibus instar solidorum montium hinc inde delictis (2).

VERS. 5. — SED UT NON ESSENT VACUA SAPIENTIE TUA OPERA: quia scilicet per navigationem multa ex insulis exportantur, quae alioqui essent inutilia, ita quidam. Sed aptius intelligas, *ne essent vacua*, id est,

(1) ALIUS NAVIGARE COGITANS . . . FRAGILISS LIGNUM INVOCAT. Ingens scilicet temeritas est, maris periculis alto obijci, cum praesertim id necessitas non iubeat; at longè maxima vesania est, periculosi itineris auspiciem invocare lignum ipsa navi fragiliss. Qui mare navigat, vel insanit, vel inops est, vel mori cupit, vetus quidam aiebat; seque mirari dicebat Anacharsis, celebrissimum Scytharum philosophus, ubi homines hilari fronte iter aggredi cerneret, quo quatuor tantum digitis à morte absissent. Interroganti, utrum plures essent vivi quam mortui: *Navigantes*, inquit, *urà in parte consistit?* Primi illius hominis, qui navigare ausus est, temeritatem optimè arguit Horatius lib. 4, ode 5:

*Ille robur et as triplex
Circæ pectus arct, qui fragilèm truci
Commisit pelago ratem . . . Primus.*
Ethnici tamen hominis, iter suum fragili ligno, quo Deum appellat, credentis, insaniam et caecitatem multo graviores sunt. (Calmet.)

VERS. 2. — ILLUD ENIM CUPIDITAS ACQUIRENDI (quæstus aviditas) EXCOGITAVIT, ET ARTIFEX SAPIENTIA FABRICAVIT SEA; scilicet artem navigandi. (Castalio.)

(2) QUONIAM DEDESTI IN MARI VIAM. Consentit aliqui prodigiosum Erythræ transitum hoc loco à Sapientie spectari. Plerique tamen ampliore sensu interpretantur: TUA, O DEUS, sapientia navigandi artem homines docuit; tu dux navigationum es. Antequam nauticæ acis usus inveniretur, longæ navigationes ceu prodigia, gestaque naturæ viribus majora putabantur. Navigandi artem invenisse plures apud ethnicos ferebantur; aliis enim erant Jason et Argonautæ, in Colchobus profecti, ut vellus aureum raperent; aliis Neptunus, Atlas, Minerva, Danaus, Prometheus; aliis denique Cretenses, aut Phoenices; ut verisimillimum est hanc artem variis temporibus variisque in locis novis semper incrementis perfectam fuisse, litiusque communicatam; hinc verò factum esse, ut plures ejusdem auctores autem inventores noscerentur. Certe tamen illius inventionis tempus apud Scripturam habemus in arca Noe, cujus inventio uni Sapientie debetur; ipse enim Deus arce speciem Noem tradidit; nauticæ deinceps navis arce æqualis aut magnitudine, aut arte constructa est. Experimentis non indiget Sapientia ut homines egerit. Vix manum ad opus adhibuit, nihil eo perfectius excogitari potest. (Calmet.)

29. Parce qu'ayant mis leur confiance en des idoles qui n'ont point d'âme, ils ne craignent point d'être punis de leurs parricides.

50. Mais ils recevront la punition de ce double crime, parce qu'ils ont en des sentimens impies de Dieu, en révérand les idoles, et parce qu'ils ont fait de faux sermens, sans se mettre en peine de blesser la justice par leur perfidie;

51. Car ce n'est point la puissance de celui par qui on a juré, mais la justice armée contre les pécheurs, qui puni toujours l'infidélité des hommes injustes.

ne si solam potentiam tuam ostenderes, sapientia tua opera ut naves, etc., quæ per manus artificum operari, manerent otiosa et inutilia, et consequenter sapientia suæ congruente executione artifices carent. Hoc pulchrè allusione Græcè exprimitur: *Ne fery essent àp'x.* EXIGUO LIGNO CREDUIT HOMINES ANIMAS, NAVI EX LIGNIS TAM EXIGUIS COMPACTE, ut nonnisi quatuor digitis absint à morte (1).

VERS. 6. — CUM PERIBERET SUPERBI GIGANTES, in diluvio, quibus moles corporis erat densura superbia, propter quam amputandam notat Theodoretus c. 48 in Gen. Deum hominibus magnitudinem corporum negasse. SPES ORBIS TERRARUM AD RATEM CONFGUENS, Noe scilicet, cum suis arcam ingressus, REMISIT SECOLO SEMEN NATIVITATIS, id est, generationis, posteritatem scilicet generatione seu nativitate propagandam: quæ MANU TUA ERAT GUBERNATA, non nativitas, quasi illa Deo gubernante peragatur; sed, ut ex Græco patet, spes orbis terrarum. Noe scilicet qui in fluctibus, Dei providentiâ, gubernabatur (2).

VERS. 7. — BENEDICTUM EST ENIM LIGNUM PER QUOD FIT JUSTITIA. Nonnulli intelligunt benedictum lignum crucis per arcam figuratum, ut indicat Aug. 15 de Civitate. c. 26, per quod fiat justitia, quia Ecclesia fit justa et salva per lignum; sed hoc allegoricum videtur. Ad litteram enim agitur de arca. Nonnulli igitur per arcam volunt factam esse justitiam, quia per eam Melchisedech rex justitiae ex diluvii inundatione salvatus est. Sed hoc fortassè falsum est, nec textui satis quadrat. Facta est ergo per arcam justitia, tum

(1) PROPTER HOC ETIAM, etc.; hoc est, vitam ac salutem suam exiguo navigio committunt. ET TRANSIENTES MARE, etc.; vel: *Cum transissent tempestatem* (aut mare procellosam) rate servati sunt. Cujus existigis ostendit vim sapientie prudentiæque divine; cum tam parvo vase homines ex tam vasto ac periculoso mari incolumes evadunt. (Badvellus.)

(2) SPES ORBIS, Noe cum filiis suis semen et genitor novi orbis, AD RATEM, seu arcam, CONFGUENS, REMISIT ET RELIQUIT SECOLO SEMEN NATIVITATIS, seu gentile, id est, prolem ex qua novæ susciperentur proles. Ex his patet, primum nauticæ artis repertorem fuisse Noe, primum navem fuisse arcam, quo modo etiam Herosus illam nominat. Unde quod Cretenenses Neptuno, Pimins Danno vel Jasoni, Cretenses Atlanto, Tertullianus Minervæ, aut aliis id honoris deferunt, subsistere non potest, nisi hoc sensu, quod in particularibus locis hi diversi fuerint primi inter incolæ eorumdem locorum artem navigandi inventores vel usurpatores. Porro prima hæc Noe *ratia* non temis, non velis, aliâve humanâ ope, sed tua SOLIUS MANU ERAT GUBERNATA, inquit hæc Salomoni. Similis mihi ræculosè gubernationis exempla habes apud sanctum Paulinum, et passim in historiis sanctorum. (Tirinus.)

quia per illam Deus et Noe damnavit mundum, ut ait Apost. ad Hebr. 11, vel quia ipsi Noe per arcam salvus data est, cæteris perentibus, ut æquum et justum erant. Potest tamen generalis sententia ad cætera justitiæ instrumenta extendi, quæ benedicta dicantur, tanquam laude et benedictione celebranda; sicut:

VERS. 8. — IDOLUM MALEDICTUM EST ET IPSUM, quia omni execratione, ore et opere detestandum, eò quòd ligno divinitatis titulus attribuitur (4).

VERS. 9. — SIMILITER AUTEM ODO SUNT DEO IMPIS, id est, idoli artifex, ET IMPIETAS EJUS, idolum scilicet ex impietate profectum. Hæc Deo sunt odio, non paritate, sed quia ex Dei vindictâ, non minus idola quam idololatre, idoli que artifices, peritura sunt; sic enim etiam inter homines, ex abominabilium peccatorum horrore ac detestatione, peccandi instrumenta unâ cum ipso peccatore delentur, ut Achan cum anathemate Josue 7, homo cum jumento, Levit. 20. Ex quo factum nonnulli putant ut crux Christi unâ cum Christo sepulta fuerit.

VERS. 10. — ETENIM QUOD FACTUM EST, IDOLUM, CUM ILLO QUI FECIT, TORMENTA PATIETUR, quia scilicet idola penitus destruantur, ut inquit Isaias. Unico ergo verbo, brevitate causâ, utriusque volens designare congruenter poenam et interitum, utriusque Dei odium, utriusque tormenta, licet uni propriè, alteri impropriè ascribit. Dæmones autem qui consecratione seu dedicatione in idola invitati delectebant, non posse intelligi ex eo patet quòd illi non sint facti ab artificibus.

VERS. 11. — QUONIAM CREATURE DEI, aurum, argentum, ligna, lapides, in ODIUM FACTE SUNT, id est, abominationem, quia ab hominibus in abominanda ac detestanda idola figuratae sunt; ET IN MISCIPULAM, seu laqueum, ut Græcè est, PEDIBUS INSPIENTIUM, quia artificum eximâ diligentia tentati homines ac decepti, insipienter divinitatem statuis attribuerunt. Possent hæc latius extendi ad cæteras creaturas, quæ per absum hominum in odium fiunt; per allicientem verò detestationem earum, in tentationem et laqueum pedibus insipientium (2).

VERS. 12. — INTIUM ENIM FORNICATIONIS, quia homines à Deo apostatantes veluti per fornicationem quamdam sponso idem frangunt, EST EXQUISITIO, seu ex-

(1) PER MANUS AUTEM QUOD FIT IDOLUM, MALEDICTUM EST, etc., id est, idolum quod fit manibus Græcè: *Manufactum autem execrabile ipsum, et qui fecit illud, idolum*, id est, statua vel imago seu simulacrum ad hoc factum ut pro Deo colatur. Non ergo sol aut luna aut angeli sunt idola, licet à quibusdam colantur aut culti sint pro diis, sed quæ manibus fiunt ad eum usum, idola sunt. (Estius.)

(2) CREATURE DEI IN ODIUM FACTE SUNT, ET IN TENTATIONEM ANIMARUM HOMINUM. Quomodo creature non per se ita facte sint, sed tantum quòd homines sui culpâ illis male utantur, Deo per hoc etiam gloriam suam manifestante, vide explicatum supra ad illud Prov. 16: *Universa propter semetipsum operatus est Dominus, impium quoque ad diem malum.* Et quomodo creature per se servantur, ut ad Deum non dicant, Sapienter cap. præced. latè prosequitur, et nominatim cum dicit: *A magnitudine enim speciei et creature cognoscibit poterit creator horum videri.* (Estius.)

cogitatio, IDOLORUM; cum enim spons hominesnture Deo in fide, secundum prophetam, fidei deserto pro idololatriam, rectissime dicitur fornicatio: ET ADVENTIO ILLOREM CORRUPTO VITÆ EST. Hinc tam enormia idololatriam flagitia à Patribus recensentur, Clemente, Arnobio, Lactantio, ut mirum sit naturam humanam ita potuisse perverti. Sed verum est illud Clementis de Adriano Antiochem consecrate: *Non facit arceur cupiditas quæ caret meti; sola enim cogitatio Dei viventis ac videntis, animam fluxosque mores à sceleribus salubri quodam timore coercere potest* (1).

VERS. 15. — ACERBO ENIM LIGNO DOLES PATER, etc. (2). Significatur primum simulacrorum usum ex mortuorum desiderio irrepisse; in quo omnes penè scriptores cum Scripturâ conveniunt, tametsi alii filium patri, alii patrem filio primam statum consecrâsse velint. Utrunque potuit diversis in locis contingere; itaque alius de causis. Scriptura enim hic quasi exempli gratiâ, quid magis tritum fuerit, exponit. CONSTITUIT INTER SIBIUS SPOSOS SACRIFICIA (4), nempe privatim inter domesticos; nam quod domestici privatim in heri sui solatium et adulationem inceperant, hoc herus postea tanquam debitum exegit, ut notatur apud Fulg. lib. 1 Apologie; atque ita paulatim, præsertim inter domesticos factum est id quod dicit Cyr. lib. de Idolis, ut fierent mortuorum sacra, quæ prius fuerant vivorum solatia.

VERS. 16. — DEINDE INTERVENTUM TEMPORE, etc. Significatur idololatriæ progressus; ex illo enim usum domestico per consuetudinem lex est condita, ignorante vulgo primam illius cultus originem, quam ab aliis videbat superioribus temporibus passim frequentatam fuisse.

VERS. 17. — ET ROS QUOS IN PALAM HOMINES HONORARE NON POTERANT, etc. Hæc est secunda idololatriæ (1) INTIUM ENIM FORNICATIONIS. Fornicationem sæpè apud prophetas invenies pro cultu simulacrorum. Recedit enim tunc animâ à vero Deo, et tanquam metrix alieno adhaeret. (Clarius.)

VERS. 15. — NEQUE ENIM ERANT AD INTIO, nam à creatione mundi usque ad diluvium, et etiam post per magnum tempus, non legitur fuisse aliquod idolum. NEQUE ERANT IN PERFECTUM; jam enim cessaverant idola quasi per totum mundum. (Lyranus.)

VERS. 14. — SUPERVACUITAS, *Kevēpēra*, propter inanem gloriam. ET IDEO ERVITIS, etc.; quasi dicitur: quia idololatria levem causam habuit, hoc est, vanam gloriam, idem tam levis nam fundamentum, perpetuo durare non potest. FINIS EST INVENTUS, pro, *finis inveniatur*; vel sermo est de aliquibus peculiaribus idolis, et eorum cultu, qui jam dudum obsolevit. (Menochius.)

(2) Hanc originem idololorum tradiderat in libris Antiquitatum Diophantus Lacedæmonius, allatâ Syrophianis Aegyptii historia. Docet etiam nos Fulgentius Mythologus. 1. Non longe abit illud Tullii primo de Natura deorum: « Qui totâ die precabantur et invocabant ut sibi sui liberi superstites essent supersticiosi sunt appellati. » Alii originem idolorum deducunt à popularium studio in mortuos reges. Vide Lactant. 4, 15. Potuit alius in locis alia esse rei ejusdem origo.

(3) *Μορτῶν καὶ τῶν ἀθανάτων.* Μορτῶν in arcanis quibusdam vocabus et symbolis consistebat, τῶν ἀθανάτων in victimis. (Grotius.)

causa, quod absentium quos dilexerant, memoria sibi imagines finerunt (1).

VERS. 18. — PROXIMUS AUTEM AD HOMINEM CULTURAM, etc. Hec tertia causa duabus prioribus dedit incrementum, imperiis hominibus tantum artificum peritiam tribuentibus, ut aliquid divini numinis in ipsis publicis et nudis status latere existimarent. Hinc Pigmalius et Cupidus eburneum statuum, tanquam vivam adamavit, et alius non nemo Venerus, Gnydiam, ut testis est Clemens in Exhortat. ad gentes (2).

VERS. 21. — QUONIAM AUT AFFECTU, privati scilicet doloris de rapti prematuræ filio, AUT RIGIDUS DESERVIENTES, etc., iuventibus coli mortuum filium. Insistentur due potissimum idololatriæ causæ, amor inordinatus ac timor: quod verissimum esse deprehendit, qui variorum gentium deorum originem consideraverit. Ex persorum enim amore alius filium, ut Cicero Tulliam suam, teste Lactantio 4 Instit. c. 15, alius parentem, ut Nivus Belum; alii regem, ut Romani Quirinum; alii suas delicias, ut Adrianus Antoninum, in deos retulerunt. Ex rerum temporalium amore nimio, diversissimi dii efficti sunt, quos ita procurandis præferent, quorum integra plaustra videre licet apud August. 6 de Civit. Hinc avari Jovem pecuniam et argentum, ambitiosi deam Victoriam, mochi Venerem, gulosi Bacchum, alii alium sibi deum adquiserunt; imò singuli artifices, artem suam, idolum absque ex illa fingentes, ut testis est Epiphanius in Anachorato. Ex timore quidam dii mali et cadodemones coliti sunt, non ut possedent, sed ne nocerent. Quod facit illud quod narrat quidam veterum. Cum Ægyptii eladem Pharaonis in mari Rubro audivissent, tanto timore fuere percussit, ut inquisque rem illam, quæ occupatus domi remanserat, gratitudinis ergo ut deum colerent.

INCOMMUNICABILE NOMEN LAPIDIBUS ET LIGNIS IMPOSUERUNT. Quod istud nomen? Nonnulli volunt esse nomen Hebræum tetragrammaton, quod peculiariter ratione Deo vero competit, neque alteri communicari potest. Alii nomen Græcum *θεός*; junctum articulo; tunc enim Deum duntaxat verum significat, ut multis exemplis declarat Epiphanius hæresi 9, et Cyrillus lib. 4 in Joannem, c. 4. Vera hæc sunt; sed non integræ Scripturæ mentem exponunt. Nomen enim Hebræo nonnisi Hebræi utebantur, nec Græco nisi Græci, cum tamen in primis de Ægyptiorum, Chananorum et Orientalium idololatriâ sit sermo, quibus

(1) ET TYRANORUM IMPERIO COLEBANTUR FIGMENTA. Hæc est illa theologia, quam *civilem* vocat Varro; de cuius sacris Seneca: «Quæ omnia sapiens servavit, tanquam legibus iussa, non tanquam diis grata.» Et Herim: «Sic adorabimus, inquit, ut meminerimus cultum eius magis ad morem quam ad rem pertinere.» (Grotius.)

(2) VERS. 20. — ADDUCTA PER SPECIEM OPERIS. Idem Philo, lib. de Gigantibus, de Mose loquens: «Quare et celebres illas et elegantes artes, pietatum et sculpturam, et suâ eiecit republica, quæ veri naturam dum imitantur, deos et prestigias per oculos fabricant canibus ductilibus.»

DEUM ASTRAVERUNT. *Σταραμα* vocatur quidquid colitur, et quæ cultui inserviunt. (Grotius.)

et Græca lingua et Hebraica erat incognita, maxime cum incipiente idololatriâ, de qua hic agitur, nomen illud Moysi nondum esset revelatum. Nomen ergo incommunicabile est illud, quo quæque natio eius illud denotavit, quo nihil melius cogitari potest, à quo se suaque omnia pendere, quod omnibus rebus administrandis præesse putant. Sicut enim hoc non est nisi Deus verus, ita nec nomen illud ulli alteri communicari potest. Vocantur tamen aliquando nonnulli dii, quia vel opinione, vel participatione alicujus excellentie per analogiam idem nomen participant, non quasi idem nomen eadem prorsus significatione, vel angelis, vel hominibus, vel diis gentium tribuatur subinde à Scripturâ; sed idololatriæ status lignæ, et lapideæ eadem prorsus notatione quæ soli Deo omnipotenti convenit, deos appellabant. Vide S. Thomam 4 part., quest. 15, art. 9. Ex quo patet contra Calvinum, non idolis Deum verum, sed idola ut Deum verum gentiles coluisse.

VERS. 22. — SED ET IN MAGNO VIVENTES INSCIENTIA BELLO, id est, in magno ipsius anime cum seipso, ipsius rationis cum sensu, et concupiscentiarum inter se dissidio, in quod per Dei et virtutis ignorantiam inciderant. Vel, in magno bello inscientia, quæ idololatriæ ipsam ignorantiam inter se, quasi bello quodam parti esse videbantur, et quasi de ignorantie palam contendere, propter eorum absurditatem. TAM MAGNA MALA PACEM APPELLANT, cum sint tales non beati veraciter, sed miseri fortiter, ut loquitur Augustinus.

VERS. 25. — OSCURA SACRIFICIA FACIENTES. Noturna scilicet, nam Græcè est, *occeala* mysteria; quæ propterea erant plena omni turpitudine, et de sacris Eleusinis, Isidis, etc., referunt Arnobius et alii, qui contra gentes scripserunt. AUT INSANIE PLENIS VIGILIAS HABENTES, quia vigilando per commensationes insaniebant, ut fiebat in iuriis Bacchanalium, de quibus Tertull. Apolog. cap. 7: «Baccho Italico jam furias vestras immolatis (1).»

VERS. 25. — ET OMNIA COMMIXTA SUNT, SANGUIS, etc., secundum illud Osee 4: «Sanguis sanguinem teigit. Urobique enim significatur incestus cum consanguineis. TEMULTUS HONORUM, id est, bonarum rerum perturbatio, vel etiam vitiorum bonorum vextatio.

VERS. 26. — DEI DIMENORATIO, sive oblitio; tantis enim tenebris quidam immerguntur propter scelorum enormitatem, ut dicant in corde suo: *Non est Deus*. NATIVITATIS IMMUTATIO, id est, generationis immutatio

(1) FILIOS SCOS SACRIFICANTES Moloch. AUT OSCURA SACRIFICIA FACIENTES. *Κρυφα μυστηρια*, quæ apud Græcos Cereris Liberique ac Libertæ, de quibus multa apud Alexandrum Clementem et Arnobium. *Cereris arcanum sacrum dixit Horatius secretam Cererem* Hercule furenti Seneca. Scripsit Oletæ: *Nos Cadmeis orgia ferre Tecum solite condita cistis.*

AUT INSANIE PLENIS VIGILIAS HABENTES. IN GRÆCO. *Aut ex aliis moribus insanis ludis indulgentes.* Non male hic interpret vertit *vigilias*. Erant enim noctes, quæ vino, saltatione, amoribus transigebantur. Theodorici scholastes: *Comessari dicebant de his qui nocte ad amicos ibant.* (Grotius.)

per vitia contrâ naturam, de quibus Paulus ad Rom. 1. NUPTIARUM INCONSTANTIA, per datum levissimis de causis repudium. Unde Tertull. lib. de Romanis: «Repudium jam, et votum est, quasi matrimonii fructus (1).»

VERS. 27. — IDOLORUM CULTURA OMNIS MALI CAUSA EST, ET INTICUM, nempe gravitate, et quia ex illa, tam immanis vitiorum catena pullulat. ET FINIS, quia hæc cætera tendunt vitia, quibus puniendis sæpe solebat à Deo tanquam supplicium infligi, quemadmodum nunc inter Christianos alia species infidelitatis, hæresis vel apostasia (2).

VERS. 29. — NOGERI SE NON SPERANT, id est, arbitrantur se non posse laedi, cum videant deos suos omnipotentia cære. Sic, sperare, sumit poeta:

At sperate deos memores fandi atque nefandi.

VERS. 30. — UTRAQUE ERGO ILLIS EVENIENT VERUM, id est, propter utraque peccata, quæ statim sequuntur, eveniet eis digna vindicta, si non ab idolis, certe à Deo (3).

VERS. 31. — NON ENIM JURATOREM VIRTUS, potentia scilicet idolorum per quæ juratur, SED PECCANTIAM PENA, quæ justè peccatis debetur. Clarius verteretur Græcum: *sed ultrix iustitia, vel, justum iudicium Dei*. PERAMBULAT SEMPER INJUSTORUM PRÆVARICATIONEM, id est, persequitur peccatorum transgressiones, vindicandas in eis, tam quod idola colerunt, eis juramentum religionis actum deferendo, quam etiam quod ju-

(1) DEI IMMORATIO, oblitio; Græcè, gratiæ oblitio, sive immeritorum beneficiorum animus. NATIVITATIS IMMUTATIO, immutata progenies; suppressi aut suppositi partus. NUPTIARUM INCONSTANTIA, per divortia, sive inordinata; Græcè nulla conjugalis tori reverentia. (Bossuet.)

(2) QUOMODO HOC CUM ALIIS SENTENTIIS CONVENIT quibus dicitur: *Initium omnis peccati est superbia; et radix omnium malorum avaritia?* An tantum hoc significat ex cultura idolorum, quæ est crassa quædam Dei ignorantia, tanquam principio boni ignorato, hominem præcipitari in omne genus vitiorum? Quem sensum arguere videntur sequentia. Sed et alio modo idololatriâ omnis mali causa est, videlicet meritoria, ut Apostolus explicat Rom. 1.

VERS. 28. — DEM LANTANTUR, INSANIUNT. Insanâ heititæ elati, atque ab arce dejecti, id quod delectantur, pro Deo habent; quod idololatriæ familiare est. (Bossuet.)

(3) Il n'était pas étrange que ceux-là n'appréhendassent point de se parjurer, qui prenaient pour témoin de la vérité de leurs paroles un homme menteur, ou un dieu de pierre qui n'avait garde de se venger du violence de la foi des hommes, puisqu'ils n'ont sans vie et sans mouvement. Il devait cette même figure extérieure, qui était le fondement de sa divinité imaginaire, à la main des hommes.

Mais c'est une chose qui est vraiment digne d'étonnement et qu'on ne peut assez déplorer, de voir qu'on se parjure aussi bien en prenant à témoin celui qui a créé le ciel et la terre, qu'en jurant par ces divinités fabuleuses, et que, si Dieu a vengé les parjures des idolâtres mêmes, comme le Sage nous l'assure en cet endroit, parce qu'étant la souveraine vérité, tout ce qui la blesse le blesse aussi, les Chrétiens n'appréhendent point, ou dans les injustices qu'ils commettent, celui qui est infiniment juste, ou dans les désordres contraires à la pureté, celui que leur foi leur représente comme l'agneau sans tache, le Fils d'une vierge, et l'Epoux des Vierges. (Saey.)

ramento illo in fraudem proximi abusi sunt (1).

(1) NON ENIM JURATOREM VIRTUS (Græcè *Βιρτυς*, id est, potentia), SED PECCANTIAM PENA PERAMBULAT SEMPER INJUSTORUM PRÆVARICATIONEM. *Pro juratore* Græcè est *ἰσχυρισμός*, quod est vocis medicæ, tamque activè verti potest *juratum*, ut legunt Complut. et Regii, quam passivè *juraturam*, id est, idolorum, per quæ juratur, idque huic loco aptius convenit; q. d.: Esto, idola, per quæ jurant idololatriæ nullam habeant virtutem, id est, vim et potentiam puniendi eorum perjurâ, idemque ipsi etiam idololatriæ et perjuræ esse continentur, sicutque imbecilla esse et invalida ad se castigandum, tamen peccantium, præsertim idololatriarum et perjurorum, pena à Deo his intentata *perambulat*, puniens *injustorum prævaricationem*, scilicet idololatriam et perjurium, quæ tum falsò, tum per falsos deos jurantes duplicem Deo vero injuriam faciunt: Primo, quod Deo vero opponant, et præponant idola et deos falsos; secundò, quod per ea, quæ assimulant Deum esse verum, falsò jurent et peccent, jurant enim et peccant per ea, perinde ac si per Deum verum jurentur, eumque in testem falsi vocarent, quæ insignis est Dei veri injuria et contumelia.

Pro pena Græcè est *ἔσσις*, id est, causa forensis, quæ apud iudicem agitur, lis, actio, iudicium, jus, sententia, pena, item justa vindicta. Unde *ἄρα* à poetis fingitur esse *da* iudiciorum, inde dicta, quod justè lites dirimat, et sententias ponat. Hinc dicitur esse *virgo*, quia iustitia et vindicta pura debet esse, et integra, unde Hesiodus: *Virgo iustitia*, inquit, *progenita est Jove*. Hoc minimum significatum huic loco est aptissimum; q. d. *ἄρα*, id est, vindicta divina per idololatrias, perjuris, et scelestos perambulat, ut eos comprehendat ac pro meritis feriat et plectat, sicut prætor forum perambulat, ut fures capiat et suspendat. Hinc Deus dixit Caino fratricidæ: *Nonne si bene egeris, recipies; si autem malè, statim in foribus peccatum aderit: id est, peccati ulcus, velut licitor, te persequetur et plectet.* Unde Vatabl. hoc loco vertit: *Non enim eorum (idolorum) per quæ juratum est potentia, sed ultrix peccatorum iustitia, præfactorem penam ab iustis semper exigit.* Sic et Camisacæ, Jansenus, et alii. Hinc per *perambulat*, Græcè est, *ἐπιερχομαι*, id est, ut Budeus in Comment. lingue Græcæ percursat, invadit, infestat, populatur, in jus rapit, iudicat et ulciscitur.

Porro solet vindicta Dei maxime persequi perjuris, utpote læsi Numinis et nominis divini reos. Hinc qui S. Antonium in testem invocando falsum jurant, solum ab eo sacro igne ferri. Olim in causâ dubiâ reos mittebant ad Oratorium S. Stephanii, ut se juramento criminis obiecto purgarent; ac si peccabant, illico oculis castigabantur. Idem de Oratorio S. Martini scribit Gregor. Turon. lib. 8 Histor. c. 16. ubi inter alia narrat, incendiarium quendam incendium à se commisit negantem, et peccantem in sepe sancti Martini, ultricibus è celo flammis fuisse assumptum. Idem fiebat in Oratorio S. Processi et Martini, de quibus ait S. Gregor. hom. 32 in Evang.: «Ad extincta eorum corpora viventes agri veniunt et sanantur, perjurii veniunt et à demonio vexantur.» Et in Oratorio sancti Felicii Nolensis, ad cuius ecclesiam S. August., ut ipse refert epist. 157 ad Hippom., misit Bonificium presbyterum de crimine accusatum, ut se ibi per juramentum purgaret; et si reus esset, per solitam Dei vindictam se proderet. Adhucque S. August.: «Nos novimus Mediolani apud memoriam sanctorum, ubi mirabiliter et terribiliter demones contulerunt, furam quandam, quæ ad eus locum venerat, ut falsum jurando deciperet, compulsionem fuisse comitum furum, et quod abstulerat reddere.» Tale quoque fuit Oratorium S. Apollinaris Ravennæ, ubi Maximus de simonia crimine per juramentum se purgavit, teste S. Gregor. lib. 7, epist. 7 et seq., ac super omnes Basilica S. Petri, supra cuius corpus

juramento se purgare solentur episcopi sceleris accusati, teste S. Gregor. lib. 2, epist. 25, et lib. 11, epist. 8. Idem experti sunt gentiles per idola sua jurantes; unde Hesiodus in Ergis lib. 2, v. 58:

*Quantas (dies cujusque mensis) ait, vitato quia dif-
ficiles et graves.*

*In quinto enim animus furias obambulare
Juramentum vindicantes, quod contentio genuit de-
mum perjuris.*

Et Tibullus: *Ala miser! et si quis primò perjuria celot,
Magna tamen tacitis pona venit pedibus.*

Vis exempla? Accipe. Cleomenes cum Argivis septem dierum pepigerat inducias addito jurejurando; nocte dein tertii eos invasit multosque occidit, dicens se pactum de diebus, non de noctibus. Ultio eum secuta est. Nam et urbe, cujus gratia violatam conventionem, frustratus est, eò quòd mulieres detraxerit è templis deorum armis illum utæ sunt; perinde quasi diis ipsis, quos contempserat, pennis de ipsis summentibus. Postremo versus in dementia, ipse sibi gladio quodam fudit et incidit corpus à talis usque ad loca vitalia, itaque vitam finit ridens et ore diducto. Agestias barbarus qui jurisjurandi religionem violasset laudare ac probare solebat, dicens illos nullæ re magis deos sibi infestos reddere, quàm si sacrosanctum pepigerant tenebre violarent. Ita Ælian. lib. 14 de Variâ histor. Pericles Atheniensis amico roganti, ut pro se falsum diceret testimonium, cui adjunctum erat jurandum, hoc est, perjuri-um, respondit se quidem amicum esse, sed usque ad aram, sentiens aliquoties gratificandum amicis,

CAPUT XV.

1. Tu autem, Deus noster, suavis et verus es, patiens, et in misericordia disponens omnia.

2. Et enim si peccaverimus, tui sumus, scientes magnitudinem tuam; et si non peccaverimus, scimus quoniam apud te sumus computati.

3. Nôsse enim te, consummata justitia est; et scire justitiam, et virtutem tuam, radix est immortalitatis.

4. Non enim in errorem induxit nos hominum malæ artis excogitatio, nec umbra picturæ, labor sine fructu, effluvia sculpta per varios colores.

5. Cujus aspectus insensato dat concupiscentiam, et diligit mortuæ imaginis effluvia sine animâ.

6. Malorum amatores, digni sunt qui sper habeant in talibus, et qui faciunt illos, et qui diligunt, et qui colunt.

7. Sed et figulus mollem terram premens, laboriosè fingit ad usus nostros unumquodque vas, et de eodem luto fingit quæ munda sunt in usum vasæ, et similitur quæ his sunt contraria; horum autem vasorum qui sit usus, iudex est figulus.

8. Et cum labore vano deum fingit de eodem luto, ille qui paulo ante de terrâ factus fuerat, et post pusillum reductus se unde acceptus est, repetitus animæ debitum quam habebat.

9. Sed cura est illi, non quia laboraturus est, nec quoniam brevis illi vita est, sed concertatur aurificibus et argentariis; sed et servat imitator, et gloriam præfert, quoniam res supervacuas fingit.

10. Cinis est enim cor ejus, et terra supervacua spes illius, et luto vilior vita ejus;

11. Quoniam ignoravit qui se finxit, et qui inspiravit illi animam quæ operatur, et qui insufflavit ei spiritum vitalem.

sed citra juramenti violationem. Denique S. Aug. lib. 1 de Civit. cap. 15, celebrat nobilissimum exemplum M. Attilii Reguli, qui captivus apud Carthaginenses ab his missus est Romam, ut ageret cum senatu de commutandis utrinque captivis, prius præstito per deos juramento, ni id impetraret, se ad eos rediturum. Cùmque illi non impetraret, jam ipsemet senatui hanc commutationem dissuaderet, ut juramenti fidem servaret, ad Carthaginenses rediit, etiam scriret se ab his excarcinandum, ut et factum est. Addit S. August. alterum de Saguntinis in Hispaniâ exemplum, qui ut fidem Romanis juratum servarent, vivi cremari maluerunt, quàm urbem dedere Carthaginensibus.

Ex hisce omnibus, discè quanta reverentia nomini divino sit adhibenda, quàmque veraciter, parè et circumspèctè Deus sit nominandus, et in lesium invocandus. Quod enim nomini divino deferatur, hoc Deo ipsi ejus est nomen, deferatur. Unde Jerem. cap. 10, 6: Non est, inquit, similitudo tui, Domine; magnus es tu, et magnum nomen tuum in fortitudine. Quis non timebit te, ô rex gentium? Et Daniel. c. 5, 22: Benedictus es, Domine Deus patrum nostrorum, et laudabilis et gloriosus et superexaltatus in secula, et benedictum nomen glorie tue, sanctum et laudabile et superexaltatum in omnibus seculis. Et Eccles. cap. 39, 19: Benedicite Dominum in operibus suis, date nomini ejus magnificentiam. Et Psaltes: Benedictus Dominus Deus Israel, qui fecit mirabilia solus, et benedictum nomen majestatis ejus in æternum, et reple bitur majestate ejus omnis terra, fiat. fiat. 71, 18 (Corn. à Lap.)

CHAPITRE XV.

1. Mais vous, ô notre Dieu, vous êtes doux, véritable et patient, et vous gouvernez tout avec miséricorde; 2. Car quand nous aurions péché, nous ne laisserions pas d'être à vous, nous qui savons quelle est votre grandeur; et si nous ne péchons pas, nous savons que vous nous comptez au rang de ceux qui vous appartienent.

3. Vous connaître, c'est la parfaite justice; et comprendre votre équité et votre puissance, c'est la racine de l'immortalité.

4. Aussi nous ne nous sommes pas laissé séduire aux inventions dangereuses de l'art des hommes, au vain travail de la peinture, à une figure taillée et embellie d'une variété de couleurs.

5. Dont la vue donne de la passion à un insensé, et lui fait aimer le fantôme d'une image morte et sans vie. 6. Ceux qui aiment le mal sont dignes de mettre leur espérance en de semblables dieux, aussi bien que ceux qui les font, ceux qui les aiment, et ceux qui les adorent.

7. Un potier qui manie la terre molle comme il lui plaît, en fait par son travail tous les vases dont nous servons; il forme de la même boue ceux qui sont destinés à des usages honorés, ou à d'autres qui ne le sont pas; et il est le juge de l'usage que doivent avoir tous ces vases.

8. Après cela, il forme par un vain travail un Dieu de la même boue, lui qui a été formé de la terre un peu auparavant, et qui peu après doit y retourner, lorsqu'on lui redonnera l'âme qu'il avait reçue en dépôt.

9. Il ne pense point à la peine qu'il doit souffrir un jour, ni à la brièveté de sa vie; mais il ne s'applique qu'à disputer de l'excellence de son art avec les ouvriers en or et en argent; il imite ceux qui travaillent en airain, et il met sa gloire à faire des ouvrages qui sont entièrement inutiles.

10. Son cœur n'est que ocre, son espérance est plus vile que la terre, et sa vie plus méprisable que la boue;

11. Parce qu'il ignore celui qui l'a formé, celui qui lui a inspiré cette même âme, par laquelle il travaille avec adresse, et qui par son souffle a imprimé en lui l'esprit de vie.

12. Sed et æstimaverunt lustum esse vitam nostram, et conversationem vitæ compositam ad luctum, et oportere undecumque etiam ex malo acquirere, et oportere undecumque etiam ex malo acquirere, et oportere undecumque etiam ex malo acquirere.

13. Hic enim scit se super omnes delinquere, qui ex terræ materiâ fragilia vasa et sculptilia fingit.

14. Omnes enim insipientes et insensiles supra modum animæ superbi, sunt inimici populi tui, et impetrantes illi:

15. Quoniam omnia idola nationum deos æstimaverunt, quibus neque oculorum usus est ad videndum, neque nares ad percipiendum spiritum, neque aures ad audiendum, neque digiti manuum ad tractandum, sed et pedes eorum pigri ad ambulandum: Homo enim fecit illos, et qui spiritum mutuatus est, si finxit illos. Nemo enim sibi similem homo poterit deum fingere;

16. Cùm enim sit mortalis, mortuum fingit manibus iniquis: melior enim est ipse his quos colit, quia ipse quidem vixit, cùm esset mortalis: illi autem, nunquam.

18. Sed et animalia miserrima colunt; insensata enim comparata his, illis sunt deteriora.

19. Sed nec aspectu aliquis ex his animalibus bona potest conspiciere; effugerunt autem Dei laudem, et benedictionem ejus.

COMMENTARIUM.

VERS. 2. (1) — SI PECCAVERIMUS, TUI SUMUS, VELUT OPUS MANUUM TUARUM, SUB TUâ POTESTATE CONCLUSI; QUORUM TU POTES, UT PLACEAT, PECCATA VEL SANARE VEL PLECTERE. SCIENTES MAGNITUDINEM TUAM, POTESTATIS SCILICET, CUI NON POTEST SE SUBTRAHERE PECCATOR VEL OCCULTARE, UT SCIAT QUOD ETIAM CREATURE TUE NON PARCES DELINQUENTI. SCIMUS QUONIAM APUD TE SUMUS COMPUTATI, TANQUÂM à TE IN PRELIO HABITI, UT QUI FACIEM TUAM VISURI SUMUS (2).

(1) VERS 1. — TE AUTEM DEUS. REPRŒHENDIT IDOLOLATRIAM gentium; hic consequenter commendatur patria Judeorum. Et dividitur in tres partes. Nam primò ponitur vere deitatis confessio, secundo idololatriæ rejectio, ibi: Non enim. Tertio contra idololatriam inventio, ibi: Sed et figulus. Circa primum dicit Philo, pro se et toto Judeorum populo. TU AUTEM DEUS, omnium per creationem. NOSTER, per cultum specialem; SEIMUS ES, contra idolorum falsitatem. (LYRANUS.)

(2) In priori parte pro magnitudine Græcè est εστὴν, quòd robur, et potentiam significat; quomodo etiam legit August. cap. 22 de Fide et Operibus. Et sensus est: Si peccaverimus, tui sumus, id est, sub tuâ potestate permanens, nec potentiam tuam, quâ justè vindicæ peccata, evadere possumus, nec est quisquam tam potens qui possit nos eripere de manu tuâ. Posterior pars sic in Græco sonat: Non peccabimus autem, scientes quoniam apud te sumus computati. Quomodo etiam legit Augustinus loco supradicto. Et tunc sensus est: Bene condidimus nos non peccaturos loquuntur peccato idololatriæ, scientes quia tibi cura sumus, quòdque gratiæ tuæ præsidio nos à tam gravi peccato conservabis immunes. At verò secundum nostram lectionem sensus est: Si non peccaverimus, apud te sumus computati, id est, sumus in numero tuorum, sumus illi tui, et mercedem æternam

12. Les uns se sont imaginé que notre vie n'est qu'un jeu, et les autres, qu'il n'y a d'autre occupation dans la vie, que d'amasser de l'argent; et qu'il faut acquiescer du bien par toutes sortes de voies, même criminelles.

13. Mais celui-là sait bien qu'il est plus capable que tous les autres, qui forme d'une même terre des vases fragiles et des idoles.

14. Mais tous ceux qui sont ennemis de votre peuple et qui le dominent, sont superbes, malheureux et insensés, plus qu'on ne peut dire;

15. Parce qu'ils prennent pour des dieux toutes les idoles des nations, qui ne peuvent se servir ni de leurs yeux pour voir, ni de leurs narines pour respirer, ni de leurs oreilles pour entendre, ni des doigts de leurs mains pour toucher, ni de leurs pieds pour marcher;

16. Car c'est un homme qui les a faites; et celui qui a reçu de Dieu l'esprit de vie, les a formées. Or nul homme n'a le pouvoir de faire un dieu qui lui soit semblable;

17. Puisque, étant lui-même mortel, avec ses mains criminelles il ne forme qu'un ouvrage mort, ainsi il vaut mieux que ceux qu'il adore, parce qu'il vit quel que temps, quoiqu'il doive mourir après; au lieu que ces idoles n'ont jamais vécu.

18. Ils adorent jusqu'au plus vil des animaux, qui, étant comparés aux autres êtres raisonnables, sont au dessous d'eux.

19. La vue même de ces animaux ne peut donner que de l'horreur à ceux qui les regardent; et ils ont fui la louange et la bénédiction de Dieu.

VERS. 5. — NOSSE ENIM TE, FIDE SCILICET PER CHARITATEM OPERANTE; QUI ENIM DEDIT QUI COGNOVIT DEUM, ET MANDATA EJUS NON SERVAT, MENDAX EST; VEL ETIAM, NÔSSE TE FACIÈ AD FACIEM IN GLORIÂ, CONSUMMATA JUSTITIA EST; ET SCIRE JUSTITIAM ET VIRTUTEM TUAM, PUNIENDI SCILICET POTENTIÂ, RADIX EST IMMORTALITATIS, QUIA TOTUS JUSTITIÆ ET BEATITUDINIS FUNDAMENTUM. QUEMADMODUM ENIM IN ARBORIS RADICE NULLA APPARET SPECIES (OMNIS TAMEN DECOR AC PULCHRITUDO EX ILLâ PROCEdit), ITA QUOD VITÆ, JUSTITIÆ, AC BEATITUDINIS ANIMA SUSCEPTURA EST, EX HUMILITATE FIDELI QUÆ DEUM PECCATORUM ULTIORÈ COGITAT, TANQUÂM EX RADICE PROFICISCIATUR (1).

VERS. 5. — CUIUS ASPECTUS INSENSATO DAT CONCUPISCENTIAM (2), QUIA IDOLORUM PULCHRITUDO SUI COLENDI hereditatis abs te expectabimus, æternamque retributionem. (ESTIUS.)

(1) NOSSE TE, verè et sincerè fide. CONSUMMATA, perfecta et absoluta JUSTITIA EST; nempe fide docet et subministrat omnia ad perfectam justitiam et æternam salutem necessaria. Simile Joan. 17, 5, et Jerem. 9, 23, Eodem fides, seu cognitio justitiæ (sed hanc Græci omnium) et potentia divinæ, RADIX EST IMMORTALITATIS. Sicut enim quidquid est in arbore pulchritudinis totum ex radice procedit, sic in animâ quidquid est meriti, ex fidei fundamento procedit, inquit sanctus Augustinus. (TIRINUS.)

VERS. 4. — MALE ARTIS, sculpturæ scilicet, per eventum et abusum male. (BOSSUET.)

(2) Incredibilis penè huius rei exempla apud veteres sunt, nimisque frequentibus doctæ experientia, ubi tabule et simulacra ruditer imaginum, seu lascivo corporis alata postarum conspiciuntur, quæ debiles incautos mentes, multoque facilis animos libidine corruptos in exitum trahunt. (CALMET.)

VERS. 6. — MALORUM AMATORES DIGNI, etc.; ad ver-

insipientibus hominibus accendit cupiditatem, ut supra audivimus.

bum : *Malorum amatores digni talibus spebus* hoc est, qui capti amore studioque idolorum vanas ac inanēs spes in illis habeant. (Badrulius.)

MALORUM AMATORES DIGNI SUNT (addunt Lyranus, Hugo, Dionysius, *morte, sed et morte dele cum Romanis et Græcis*) QUI SÆPE HABENT IN TALIBUS (perperam aliam legunt in *tabulis*) ET QUI FACIUNT ILLOS, ET QUI MILDENT (Græcè *scholasticus*, id est, qui desiderant) ET QUI COLUNT; q. d. : Justa idololatrarum mala, imò pessima idola amantium pena est, ipsa idololatria, quod scilicet in diis, hoc est, in idolis, mutis et brutis, imò diabolicis, idè que exitiabilibus, et nocentissimis, spem suam ponant; utpote à quibus nihil boni sperare possint, sed omne malum, idololatrarum, inquam, omnium, tam eorum qui deos illos faciunt et fabricant, quam qui eosdem amant et colunt. Vatablus : *Malorum amatores, taliaque spes habere digni talium opifex, amatores, cultores.* Lucas Brugensis in Notis explicat; q. d. : *Malitie omnis uberrimum fontem amant et illi qui faciunt idola, et illi qui fieri colique desiderant, et illi qui colunt, ac pròinde digni sunt, qui vanas atque inanēs spes in illis habeant. Noster verò à Castro sic : Malorum amatores, hoc est, capti amore studioque idolorum, et digni qui vanam in illis habeant spem, hi sunt, tam qui ea faciunt, quam qui desiderant, vel amant, vel colunt. Omnia hæc eodem redeunt.* (Corn. à Lap.)

VERS. 7. — SED ET FICULUS. *Plastes.* Nam et hæc vocem etiam Latinam in hæc usurpant. Hic scriptor minus accuratè dixit *figulus*.

QUE MENDA SINT IN ESUM VASA. Esculentia, poculentia, et ad ornatum pertinentia.

Et SIMILITER QUE HIS SUNT CONTRARIA. Pollubra, matubra.

VERS. 8. — POST FUSILLUM REDUCIT SE, UNDE ACCEPTE EST. *Figulus,* qui deum è luto finxit, ipse eductus è luto est, in pulverem morte reversurus. Animam, quam illi Deus commodavit, reperit : *Repetit animam debitam quam habebat,* h. i. inquit Tullius Tuscul. lib. 1. *dederam vitam tantquam pecuniam, nulla præstita dele restitudois, ut repetituri sint, cum visum fuerit.* (Calmet.)

VERS. 9. — NON QUI LABORATURUS EST. *Cura,* inquit, illi esse debuerat cogitare quòd labor ingens illi incumbit, reddende Deo rationis factorum suorum, et quòd *brevis illi sit vita;* stultus cogitat potius quò pacto equet sua arte aurifices, etc. (Clarus.)

CURA EST ILLI NON QUI LABORATURUS EST; id est, labore non detrectat spe gloriose.

NOC QUONIAM BREVIS ILLI VITA EST. Brevitatem vite solatur spe *fama post mortem duraturam.* Explicat hoc sequentia. Describit hic nobis Demophilum aliquem, Gorgasum, Chalosthemum aut Pasielum. De quibus vide Plinium, 53. 42. (Grotius.)

VERS. 10. — GENS EST COR EJUS, ET TERRA SUPERVACUA SPES ILLIUS. Habes hic genuinam descriptionem Ethnorumque, ceterorumque qui unicum vite sue finem habent superbiam, gloriam, famam. Gens est cor eorum, et pulvis spes illorum. Ubi mors accesserit, inanēs sese et mercede carentes sentient; sorsaque illis supererit pudor et desperatio. Cum enim creatis in rebus superant sui ipsorum beatitudinem creatis in rebus creatis simul à rebus atque à rebus Creatore destituantur. (Calmet.)

VERS. 11. — QUONIAM IGNORAVIT EUM QUI SE FIXIT. scilicet Deum, qui in formali corpore est auctor principalis, et qui INSENSIVIT ILLI ANIMAM, solas inludendo eam per creationem, ANIMAM QUE OPERATUR, scilicet idola. Et qui INSEFFLAVIT, scilicet Deum ignoravit; et id est repetitio ejus quod dixit : *ET QUI INSERVAVIT, etc.* per alia tamen verba : quia dicitur anima in quantum corpus administrat, spiritus verò in quantum supernis vacat. (Lyranus.)

VERS. 12. — ÆSTIMAVERUNT LUSUM ESSE VITAM NOSTRAM; vel quia idolis et imagunculis tanquam rebus veris ac seriis occupabantur, vel quia populi ad captandas ex vitâ velut ex lusu voluptates compositi nihil interesse putabant, bene hie an male viverent, ipsum carpens Cicero 4 Offic., c. Non ita, inquit, generati à naturâ sumus, ut ad ludum et jocum facti esse videamur; sed ad severitatem potius, et ad quendam studia majora atque graviora (1.)

VERS. 14. — OMNES ENIM INSPIENTES, etc. Sic constructe : Omnes inimici populi tui, et imperantes illi, seu opprimentes eum, Ægyptii scilicet, Chanaanæi et alii sunt insipientes, superbi et infelices. SUPRA MODUM ANIMÆ. Græcè, supra animas infantium, id est, plus quam ferat modus animæ rationalis, etiam puerorum (2.)

VERS. 17. — MELIOR ENIM EST IPSE HIS QUOS COLIT, dicente lapide August. serm. 53 de Verbis Domini : *Si faber idolo sicut dedit figuram, daret et cor, ab ipso idolo faber adoratur (3.)*

(1) ÆSTIMAVERUNT LUSUM ESSE VITAM NOSTRAM. In Græcè epigrammaticè est :

Vita hominum scena est, res ludicra.
Augustus supremâ die amicos percontatus est, eorum quid es videretur mimum vite commodè transgesse, et adiecit :

Plausibus manum pedumque quædam testamini.
Compositam ad LUCIUM, mercatum; nam sic Cicero *παισις* interpretatur Tuscularum primo.

ET OPERARE UNDECUMQUE, ETIAM EX MALO, ACQUIRERE. Ex actibus bonis aut malis. Poeta vetus :
Unde habes quærit nemo, sed oportet habere.

Horatius :

Ut rem facias, rem

Si possis rectè, si non, quæcumque modo veni. (Grotius.)
VERS. 15. — HIC ENIM SIT SE SUPER OMNES BELLEQUE. Scit satis nihil esse præter materiam, et quam ipse addidit artem, in istis operibus. Attamen persuasum vult populo esse ibi numen. (Grotius.)

(2) OMNES ENIM INSPIENTES. Sed illi desipiunt, qui opera illius plus faciunt quam ille artifex.

ET INFELICES SUPRA MODUM ANIMI SUPERBI. Melius in Græcè : *Miseri plus quam infantum animæ;* id est, infantes. Vide supra 12, 24. Lucillus :

Terricusus lamias, Fanni quas Potoplitique
Instigare Numas, tremis has, hic omnia ponti :
Ut pueri infantes credant signa omnia deum
Vivere, et esse homines. Et sic isti omnia ficta
Vera putant; credunt signis cor esse in athenis.
Pergula pictorum; veri nihil; omnia ficta.

Quem locum postquam produxit Lactantius, infert non malè : *Poeta quidem desubito homines infantibus comparavit; ad ego multo imprudenter esse duco. Illi enim simulacra homines putant esse, hi deos.* (Grotius.)

VERS. 16. — NEMO ENIM SIBI SIMILEM HOMO POTERIT DEUM FINGERE. Nam Deus est, ut sit Xenophanes : *Non mortali animam similes non corporis artis.* (Grotius.)

(3) CUM ENIM SIT MORTALIS, MORTUUM FINGIT MANIFESTE INQUIS. MELIOR ENIM EST IPSE HIS QUOS COLIT, QUI IPSE QUONDAM VIXIT, CUM ESSET MORTALIS, ILLI AUTEM NUNQUAM; q. d. : Idoloplastes non potest sibi similem, puta vivum fingere idolum sive deum, quia cum sit mortalis, non potest fingere, dareque idolo animam immortalem (hujus enim creator est solus Deus immortalis); quare ipse idolum inanem, et quasi mortuum fingat oportet, quò de causâ nefarius est, et iniquis manibus nefas operatur : *Melior est enim ipse his quos colit.* Græcè *εὐκατακτάτω*; id est, satis culturus, puta suis idolis et diis, quos ipse ut fabricavit, sic et adorat et colit; idola enim nunquam habuerunt

VERS. 18. — INSENSATA ENIM COMPARATA HIS, ILLIS SUNT DETERIORA; id est, si reliqua animalia sensuræ rationis carentia, his que Ægyptii colunt, animalibus comparantur, ea que horum viliora deprehenduntur, ita ut si quis ea respiciat, horrorem concipiat; crocodilos enim, muscâs, ibi ac serpentes colebant, quæ propter turpitudinem et imperfectionem, *Dei tendi-*

animam et vitam, quam habet, vel habuit ipse eorum opifex : animatus autem animaque præditus, longè re inanissimi melior et præstantior est. Quid ergo magis nefarium et iniquum, æquè ac stultum, quam ut opifex eligam à se factam et inanem, idè que se vivo longè deteriorem extollat super se, faciatque suum Deum, ac ut talem simplex invocet et adoret? Unde S. Cyrilianus loco citato pro *melior enim planis leges melior autem;* quia, ut jam dixi, hæc particula *enim, autem,* inter se commutatur. Noster tamen profundius veritatem enunciat, quia dat causam cur dixerit idoloplasten facere Deum *manibus iniquis.* Causa enim est quòd iniquum sit ut homo vivus adoret rem mortuam se longè viliorum, infirmiorum et invalidiorum, atque

CAPUT XVI.

1. Propter hæc, et per his similia passi sunt dignè tormenta, et per multitudinem bestiarum exterminati sunt.

2. Pro quibus tormentis bene disposuit populum tuum, quibus dedisti concupiscentiam delectamentum sui, novum saporem, escam parans eis ortygotemtram :

3. Ut illi quidem concupiscentes escam, propter ea que illis ostensa et missa sunt, etiam à necessariâ concupiscentiâ averterentur. Hi autem in brevi inopes facti, novam gustaverunt escam.

4. Oportebat enim illis sine excusatione quidem supervenire interitum exerecentibus tyrannidem; his autem tantum ostendere quemadmodum inimici eorum exterminabantur.

5. Etenim cum illis supervenit sava bestiarum ira, moribus perversorum colubrorum exterminabantur.

6. Sed non in perpetuum ira tua permansit, sed ad correptionem in brevi turbati sunt, signum habentes salutis ad commemorationem mandati legis tue.

7. Qui enim conversus est, non per hoc quod videbat, sanabatur, sed per te omnium salvatorum.

8. In hoc autem ostendisti inimicis nostris, quia tu es qui liberas ab omni malo.

9. Illos enim locustarum et muscarum occiderant morsus, et non est inventa sanitas animæ illorum : quia digni erant ab hujusmodi exterminari.

10. Filios autem tuos, nec draconum venenatorum vicebant dentes; misericordiâ enim tua adveniens sanabat illos.

11. In memoriâ enim sermonum tuorum examinabantur et velociter salvabantur, non in altam incidentes oblivionem, non possent tuo uti adjutorio.

12. Etenim neque herba, neque malagma sanavit eos; sed tuus, Domine, sermo, qui sanat omnia.

13. Tu es enim, Domine, qui vitæ et mortis habes potestatem, et deducis ad portas mortis, et reducis.

14. Homo autem occidit quidem per malitiam, et cum extierit spiritus, non revertetur, nec revocabit animam quæ recepta est :

S. S. XVII.

ctioe, quam cæteris imperivi animalibus, carcere videbantur (1).

ut opifex adoret opus suum, qui ipse dedit esse. (Corn. à Lap.)

(1) SED ET ANIMALIA MISERRIMA COLUNT. In Græcè, *infestissima* humano generi; quales serpentes quos colunt Ægyptii, Asiaticæ, Thracæ, Græci, Romani. Adjectivè *libides, Auros,* et similia.

INSENSATA ENIM COMPARATA HIS, ILLIS SUNT DETERIORA. Aliter in Græcè : *Si quod ad stupiditatem pertinet comparatur cum aliis, sunt illis hæc deteriora.* Multo enim plus intelligit elephas; solioris est vulpes, aut simia; loquacior psittacus. (Grotius.)

VERS. 19. — SED NEC ASPECTU ALIQUIS EX HIS ANIMALIBUS DONA POTEST CONSPICERE. Græcè : *Sed nec ut amnes pulchra sunt, pro capta forme amantium.* Multo pulchrior est equus, pavo, phasianus.

ET EFFUGIUNT ATTEM DEO LAUDATISSIMAM SORTIEM SUAM CONSECUA. Nam serpentem Deo jussu cæcatorum homines, Genes. 3, 11. Prohibitum est, *Odissæ angua pejus,* et furie pingentur omnis anguinæ. (Grotius.)
Dei et laude carant in favore, Ea Deus impura vocat, viarique jubet, ut est in *Mosis lege.* (Castalio.)

CHAPITRE XVI.

1. C'est pourquoi ils ont été tourmentés par ces sortes d'animaux, selon qu'ils le méritaient, et ils ont été exterminés par une multitude de bêtes.

2. Mais au lieu de ces peines, vous avez traité favorablement votre peuple, en lui donnant la nourriture délicieuse qu'il avait désirée, et lui préparant des calices comme une viande d'un nouveau goût.

3. Les Égyptiens étant pressés de manger, avaient aversion des viandes mêmes les plus nécessaires, à cause des plaies dont Dieu les avait frappés; mais ceux-ci n'ayant été dans le besoin que fort peu de temps, goûtèrent une viande toute nouvelle :

4. Car il fallut qu'une ruine inévitable fondit sur ces premiers qui exerçaient une cruelle tyrannie sur votre peuple, et que vous fîssiez voir seulement à ceux-ci de quelle manière vous exterminiez leurs ennemis.

5. Il est vrai que les bêtes cruelles et fureuses ont aussi attaqué vos enfants, et que les serpents venimeux leur ont donné la mort :

6. Mais votre colère ne dura pas toujours; ils ne furent que peu de temps dans ce trouble, pour leur servir d'avertissement; et vous leur donnâtes un signe de salut pour les faire souvenir des commandements de votre loi :

7. Car celui qui regardait ce serpent n'étoit pas guéri par ce qu'il voyait, mais par vous-même qui êtes le Sauveur de tous les hommes.

8. Et vous avez fait voir en cette rencontre à nos ennemis que c'est vous qui délivrez de tout mal :

9. Car pour eux, il ont été tués par les seules morsures des sauterelles et des mouches, sans qu'ils aient trouvé de remède pour sauver leur vie, parce qu'ils étoient dignes d'être ainsi exterminés :

10. Mais pour vos enfants, les dents mêmes empoisonnées des dragons n'ont pu les vaincre, parce que votre miséricorde survenant, les a guéris.

11. Ils étoient mortels de ces bêtes, ain qu'ils se souvenaient de vos préceptes; et ils étoient guéris à l'heure même, de peur que, tombant dans un profond oubli de votre loi, ils ne missent un obstacle à votre secours.

12. Aussi n'est-ce point une herbe, ou quelque chose appliqué sur leur mal qui les a guéris; mais c'est votre parole, ô Seigneur, qui guérit toutes choses :

13. Car c'est vous, Seigneur, qui avez la puissance de la vie et de la mort, et qui menez jusqu'aux portes de la mort, et en ramenez.

14. Un homme peut en vain en tuer un autre par sa méchanceté; mais lorsque l'esprit sera sorti du corps, il ne l'y fera pas revenir, et il ne rappellera point l'âme lorsqu'elle se sera retirée.

15. Sed tuam manum effugere impossibile est.
16. Negantes enim te nôsse impij, per fortitudinem brachij tui flagellati sunt; novis aquis, et grandinibus, et pluvij persecutionem passi, et per ignem consumpti.

17. Quod enim mirabile erat, in aqua, quæ omnia extinguit, plus ignis valebat; vindex est enim orbis iustorum.

18. Quodam enim tempore, mansuetabatur ignis, ne comburentur quæ ad impios missa erant animalia; sed ut ipsi videntes scirent quoniam Dei iudicio patiuntur persecutionem.

19. Et quodam tempore in aqua supra virtutem ignis exarscebat undique, ut iniquæ terræ nationem exterminaret.

20. Pro quibus angelorum esca nutritivi populum tuum, et paratum panem de celo præstitisti illis sine labore, omnia delectamentum in se habentem, et omnis saporis suavitatem.

21. Substantia enim tua dulcedinem tuam, quam in filios habes, ostendebat; et deserviens unicusquisque voluntati, ad quod quisque volebat, convertebatur.

22. Nix autem et glacies sustinebant vim ignis, et non tabescebat; ut scirent quoniam fructus inimicorum exterminabat ignis ardens, in grandine et pluvia coarscans.

23. Hic autem iterum ut nutriverent iusti, etiam suæ virtutis oblitus est.

24. Creatura enim tibi factori deserviens, exarscit in tormentum adversis iniustus, et lenior fit ad beneficiendum pro his qui in te confidunt.

25. Propter hoc et tunc in omnia transigrata, omnium nutriti gratiæ tuæ deserviebat, ad voluntatem eorum qui in te desiderabant.

26. Ut scirent filij tui, quos dilexisti, Domine, quoniam non nativitate fructus præcunt homines; sed sermo tuus hos qui in te crediderunt, conservat.

27. Quod enim ab igne non poterat exterminari, statim ab exiguo radio solis calefactum tabescebat.

28. Ut notum omnibus esset, quoniam oportet prævenire solum ad benedictionem tuam, et ad ortum lucis te adorare.

29. Ingrati enim spes tanquam hibernalis glacies tabescit, et disperit tanquam aqua supervacua.

COMMENTARIUM.

VERS. 1. — PER MULTITUDINEM BESTIARUM EXTERNATI SUNT: per morsus scilicet ciniphum, et muscarum, et locustarum, ut vers. 9, nempe ut ita, per quæ quis peccat, per hæc et torquetur (1).

VERS. 2. — QUIBUS DEBISTI CONCUPISCENTIAM DELECTAMENTI. Græcè, concupiscientiam appetitus, seu (1) PER HIS SIMILIA, etc. id est, reces et apposite panis sui. Ægyptij per quæ peccarunt, nempe per vitia animalia, ut habes initio Exodi. Redi enim jam Salomon ad id quod initio cap. 14 probandum susceperat, per quæ quis peccat, per eadem puniri. Amplificat autem ponas Ægyptiorum ex antithesi cum panis levioribus Israelitarum, et beneficiis in respicientes collatis.

(Trinus.)

18. Pour vous, Seigneur, il est impossible d'échapper à votre malin.

16. C'est pourquoi lorsque les impies ont déclaré qu'ils ne vous connaissent point, ils ont été frappés par la force de votre bras; ils ont été tourmentés par des pluies extraordinaires, par des grêles et par des orages; et ils ont été consumés par le feu.

17. Et ce qu'on ne peut assez admirer, le feu brûlait encore davantage dans l'eau même qui éteint tout, parce que toutes les créatures s'arment pour la vengeance des justes.

18. Le feu quelquefois tempérant son ardeur, pour ne pas brûler les animaux qui avoient été envoyés contre les impies, afin que voyant cette merveille, ils reconnussent eux-mêmes que c'était par un jugement de Dieu qu'ils souffraient ces maux.

19. Quelquefois aussi ce même feu, surpassant ses propres forces, redoublait ses flammes au milieu des eaux, afin de détruire tout ce qu'avait produit cette terre injuste.

20. Mais vous avez donné au contraire à votre peuple la nourriture des anges; vous leur avez fait pleuvoir du ciel un pain préparé sans aucun travail, qui renfermait en lui tout ce qu'il y a de délicieux, et tout ce qui peut être agréable au goût;

21. Car la substance de votre créature faisait voir combien est grande votre douceur envers vos enfants, puisque, s'accommodant à la volonté de chacun d'eux, elle se changeait en tout ce qu'il lui plaisait.

22. La neige et la glace soutenaient, sans se fonder, la violence du feu, afin que vos ennemis sussent qu'il n'y a même temps où la flamme, qui brûlait parmi la grêle et qui éteignait au milieu des pluies, consumait tous leurs fruits.

23. Elle oubliait sa propre force pour servir à la nourriture des justes.

24. Car la créature, vous étant soumise comme à son créateur, redouble sa force pour tourmenter les méchants, et se ralentit pour contribuer au bien de ceux qui mettent leur confiance en vous.

25. C'est pourquoi la manne, se transformant en toutes sortes de goûts, obéissait à votre gracie, qui est nourrice de tous, s'accommodant à la volonté de ceux qui vous témoignent leur confiance.

26. Afin que vos enfants, que vous aimez, reconnaissent, ô Seigneur, que ce ne sont point les fruits que produit la terre qui nourrissent les hommes, mais que c'est votre parole qui conserve ceux qui croient en vous.

27. Car cette même manne, qui ne pouvait être consumée par le feu, se fondait aussitôt qu'elle avoit été échauffée par le moindre rayon du soleil.

28. Afin que tout le monde sût qu'il faut prévenir le lever du soleil pour vous bénir, et qu'on doit vous adorer au point du jour.

29. Car l'espérance de l'ingrat se fonde comme la glace de l'hiver, et elle s'écoule comme une eau inutile.

quam appetebat, et quæ delectabatur; hoc est, rem ipsam quam desiderabat, nempe ESCAM PARASIS ET ORTYGOMETRAM (1), id est, coturnices. Est autem or-

(1) *Ortygometra* significat *dicam coturnicem*. Et hoc vocabulum reddiderunt Septuaginta in Exodo Num. et Psal., pro eo quod in Hebræo est coturnix. Dicitur autem *ortygometra* non *ortygometra*, id est, *a mensura*, converso in *ra*, ut vult Jansenius. Negue enim illa conversio in illo vocabulo usquam usum habet, sed *ortygometra*, id est, *a matrice*. Unde et Gaza simpliciter matricem interpretatur *ortygometram*. Vocatur ergo coturnix ista, coturnix matris, tanquam ea ex quâ multitudine coturnicem sit edita, sicut ex gallinâ multi pulli. Quomodo et *ortygometra* de

tygometra vox Græca, significans earum matrem, eamque prægramendam; quæ dicitur (teste Plinio) utitur, cum loca mutant; sed hic intelligitur illa cum exercitum suo.

VERS. 5. — UT ILLI QUIDEM (Ægyptij) CONCUPISCENTIAM ESCAM PROPTER EA QUÆ ILLIS OSTENSA SUNT, PROPTER FÆDISSIMORUM ANIMALIUM, RANARUM, MUSCARUM, ETC., IMMISIONES, ETIAM IN CIBORUM RELIQUIAS, IN EXODUS TESTIS EST, INVOLANTUM; ET ILLA NECESSARIA CONCUPISCENTIA AVERTERENTUR, FASTIDIENDO EX NAUSEA CIBOS ETIAM NECESSARIOS. HI AUTEM IN BREVI INOPES FACTI, HEBRÆI SCILICET AD BREVE TEMPUS FAMEM IN DESERTO PASSI, NON AUTEM INSTAR ÆGYPTIORUM OCCISI, NOVAM CUSTAVERUNT ESCAM, JAM DICIAM ORTYGOMETRAM (1).

VERS. 5. — CUM ILLIS SUPERVENIT SEVÆ BESTIARUM IRA, nempe cum Israelitis in deserto igniti immitterentur serpentes, ut hoc pacto, secundum Ambr. lib. 5 de Spiritu S. cap. 9, *adversarii venena sentirent, qui non venerantur autorem; morsibus coluborum exterminabantur* (2).

ELIUR CIVITAS MATRIS, id est, ex quâ alia, vel ortæ sunt, vel religionem acceperunt. (Estius.)

(1) UT ILLI QUIDEM, scilicet Ægyptij; CONCUPISCENTIAM ESCAM, ad sui nutrimentum, PROPTER EA, etc., scilicet ranas et muscas venenatas, cibos Ægyptiorum fedantes et venenatos. ETIAM NECESSARIA, id est, ad concupiscentiâ sibi necessaria, AVERTERENTUR, horrentes cibos comedere fedatos et venenatos. HI AUTEM, id est, Hebræi, IN BREVI INOPES FACTI, id est, in brevi tempore, NOVAM CUSTAVERUNT ESCAM, scilicet, ortygometram. (Alypius.)

VERS. 4. — OPORTET ENIM ILLIS SINE EXAMINATIONE QUIDEM SUPERVENIRE INTERITUM EXERCITIBUS TRANSDUCI: HIS AUTEM TANTUM OSTENDERE QUAMMODUM INIMICI EORUM EXTERMINABANTUR. Græcè *ἀνεπίστατοι*, id est, *cruciantur*, de quo dixi vers. 4. Sensus est, q. d.: Deus inimis Ægyptiis ranas aliaque noxia animalia, quæ eos per fastidium ciborum, indeque per famem et delectum necessarij alimenti perderent, eo quod tyrannicè opprimerent Hebræos; Hebræis vero invidiâ fame cruciatu desit pingues et sagidas coturnices, ut ex modicâ suâ fame metterentur hæcque exterminarentur famem Ægyptiorum, quàm scilicet illa ipsos torserit, dum multos eorum examinavit; indeque recrearentur, ac Dei erga se providentiam agnoscerent, scirentque se Deo curæ cordique esse, imò Deum pro se contra Ægyptios cæterosque hostes pugnassee et pugnare.

SINE EXAMINATIONE; id est, inexcusabilem, inevitabilem, inderogabilem (hoc enim significat Græcum *ἀνεπίστατοι*, item *σεύρατον*, crudelium, severum; quod licet quoque loco congruit), ut loquitur Gellius lib. 6, c. 16: INTERITUM, Græcè *ἐπίστατοι*, id est, *penuriam*, scilicet cibi, quæ causat mortem et interitum.

(Corn. à Lap.)

(2) SEVÆ BESTIARUM IRA, nempe coluborum, ut sequitur, EXTERMINABANTUR et occidebantur quidem aliqui Hebræorum murmurantium, Num 21. Sed non PERPETUAM IRA TEA PERMANSIT, quin nonnisi ad breve tempus; NAM NON PLACATUS DEUS, erigi jussit in altum serpentem venenum, in *Hygiam* ac symbolum salutis, non modo corporalis, sed et spiritualis, a veneno peccati quod serpens impresserat Eva. Eva Adamo, Adamus nobis, ut Christus ipseniet explicat Joan. 5. 14. *Igitur serpens ille aeneus non erat causa vel autor sanitiatis, ut dicitur vers. 7, sed solum signum sanitati à Deo per Messiam concessæ.* (Trinus.)

Sevæ bestiarum ira est furor serpentum quos Deus immisit Hebræis ob murmur. Alio exemplo ostendit, quam dispari potest Deus punire Hebræos et Ægyptios.

VERS. 6. — SIGNUM HABENTES SALTITIS, serpentem venenum, qui signum erit obtinendus salutis corporeæ; salutem mysticam præfigurans per exaltatum in cruce filium hominis, adipiscendam ab eis qui in eum fide aspiciunt. AD COMMEMORATIONEM MANDATI LEGIS TUÆ, ut nempe ita memores essent in posterum legis Dei, nec eam murmurando infringere; discreterunt quem salutaris esset obedientia divini mandati, quæ solo serpentis aspectu salutem daret, Deo, non serpente, ad se conversos sanante. Ex quo patet eorum et cæcitas et ingratitude, qui divinis honoribus hunc serpentem postea venerati sunt, quasi ille, non Deus, eos à langoribus suis liberasset (1).

plios, Ægyptios enim per ranas, locustas, ciniphes inevitabiliter occidit et perdidit, Hebræis vero contra immisos serpentes remedium assignavit. Cum enim Hebræi in deserto, ob itineris laborem murmurarent contra Deum et Moysen, Deus in murmurantes misit serpentes ignitos, qui sui morsu multos occiderunt; sed cæteris eorum exemplo perculis et penitentibus, orante Moysæ Deus illis contra morsum assignavit remedium, jubens à Moysæ erigi serpentem aeneum, quem qui aspiciant sanabantur. Num. 21, 4 et seq.

Vide ibi dicta; nec enim ea hic repetere opus est. Non ergo vultis Deus perdere Hebræos hæc placui, uti perdidit Ægyptios, sed modicâ castigatione ad obsequium et penitentiam revocare, ac paucorum supplicio sua jussa publicamque disciplinam sancire.

Apposuit in murmurantes immisit serpentes, quia murmurans, et detractor in occulto sibi dat quis serpens, ac virus pestiferum maledictæ lingua sua pestifera audientibus allicit, juxta illud Eccles. 10, 4: *Si mordet serpens in silentio, nihilominus habet, qui occidit detrahiti.* Vide ibi dicta. Pro prætoriorum, Græcè est *ἀνεπίστατοι*, id est, *ἀρτοσορροα*. (1) AD COMMEMORATIONEM, *Et vobiscum*, id est, in adiutorium, ut hæc potest monerentur, ne in murmurantem, sed Deo et Moysi patienter et constanter obsequerentur.

SIGNUM (Græcè *σύντομον*) HABENTES SALTITIS. Nota serpentem aeneum jussu Dei à Moysæ erectum, ad sanandum serpentium morsus. Hic enim serpens vocatur signum et symbolum, quia ipse, utpote aeneus et inanimis, non poterat esse causa sanitatis eamque conferre; unde ejus tantum erat signum quo qui urebantur morsu à serpentibus ignitis, id est, suo morsu urentibus, scilicet eum aspiciendo, hi illis à Deo sanabantur, id est, quod subdit: Vers. 7. — QUÆ ENIM CONVERSES EST, id est, qui faciem obvertit serpentem aeneo, eum intueudo, non per hoc quod viderat, id est, non per serpentem sanabantur, SED PER TE OMNIBUS SALVATOREM. Hic ergo serpens signum erat salutis, idque ad commemorationem mandati legis tuæ, ut scilicet per illud Hebræi memores fierent, et recordarentur divinæ clementiæ in penitentes, ac vindictæ in rebelles et legi inobedientes. Secundo, sic exponas, q. d.: Sicut obediens mandato Dei jubentis aspiciet serpentem aeneum, si vellent salutem adipisci, sanabantur; ita ex hoc ipso scire poterant, et debebant, non posse se à cruciatibus, et ad invidiosum malis eripi, nisi aspicerent in legem, et ejus mandatis parerent, vel nisi divinis præceptis amplius non obloquerentur, sed assensuere parere Dei ministris; aut certe se non posse sanitate comparare, nisi aspicerent in auctorem legis, et à malis liberarentur Christum, quia sicut Moyses exaltavit serpentem in deserto, ita oportet exaltari Filium hominis; ut omnis qui credit in ipsum non percat, sed habebit vitam æternam, Joan. 5.

Allegoricè, hic serpens quod figuram similis serpentibus veris et vivis, sed carens filiformi veneno, significabat Christum innocentem æstimatum tamen

VERS. 11. — IN MEMORIA ENIM SERMONUM TUORUM EXAMINABANTUR. Graecè pungebantur ad memoriam, id est, hac punitione et morsu serpentum extimulabantur ad hoc, ut recordarentur verborum ac mirabiliū quae Deus eis ostenderat, atque ita ad eum pro averenda plaga recurrebant, sicut Psalmus id factum esse testatur: *Cum occiderit eos, quarebant eum, et rememorati quia sunt, Deus adiutor eorum est* (1).

VERS. 15. — DEDECIS AD PORTAS MORTIS, AD PENOXIUM ET SCLETUM, pro nobis crucifixum, unde agnus erat, ut significaret divinitatem et aeternitatem Christi; in cruce Christi claritatem, instar aris tianū toto ore resonantem, Ita S. August., Theodosius Nyssen. — imò Christus ipse Joannis 3, 14, cuius verba jam recitavi. Quocirca Caesarius Arelatensis homil. 4 de Paschate: *Medela, inquit, si volumus etiam modo nobis completur, quando peccatum cū ipsius peccati cognitione curatur, et crimen criminis confessione aboletur; ac sic homo quando dicit cum Propheta: quoniam inquinatus meus ego cognosco, et peccatum meum contra me (coram me) est semper; et quando bene respiciat peccatum suum, sanat morsum serpentis per serpentis aspectum.*

Porro veri Ophitei, id est, serpentine (*ēpis enim est serpens*) fuere prisci haeretici, qui ex eo quod Genes. 3 dicitur serpens fuisse callidissimus, ac seducendo Evam scientiam boni et mali occasione dedidisse, serpentem colebant ut Deum, eumque Christo anteferebant, dicitantes quod ipsa sapientia facta sit serpens. Quocirca Moyses illius potentiam et maiestatem admiratum, imaginem ejus fecisse serpentem aeneum, quem quicumque occideret a serpente aspectu caret sanari: imò Christum serpentis hujus vim amulatum, illi se comparasse, dicendo: *Sicut Moyses exaltavit serpentem in deserto, ita exaltari oportet Filium hominis*, Joannis 3. Vide Iraneum lib. 4 contra Heres. c. 56. Epiphani. haeres. 57, fertur 1, August., et alios in haeresi Ophitarum.

(Corr. à Lap.)

VERS. 8. — IN HOC AUTEM OSTENDISTI INIMICIS NOSTRIS QUIA TU ES QUI LIBERAS AB OMNI MALO. Pro ostendisti Graecè est *ἐπέδειξας*, id est, *persuasisti*. Impii enim et perveracis, quales erant Aegyptii, non credunt verbis, sed credunt plagis et verberibus assidue iteratis, ut vel invitū coactive credant de Deum servatorem tuos liberare à malo, hostes vero eorum perdere. Pergit exaggerare Dei severitatem et vindictam in Aegyptiis, ejusque clementiam in Hebraeos. Aequalis enim beneficentia est, liberare à malo et morte, ac conferre bonum et vitam.

(Corr. à Lap.)

VERS. 9. — ILLIS ENIM LOCUSTARUM ET MUSCARUM ACCIDERUNT MORSUS, QUONIAM HIC VENERO CARENT, utque homini noxia natura sua minime sit; Incolūmū deinde populo tuo ex angulum morsibus servato, vers. 10. Muscarum locustarumque morsus lethiferos Aegyptiis fuisse minime tradit Moyses; at nihil nisi quod maxime probandum sit, loquaris, si dixeris, tantam fuisse minimarum ejusmodi bestiarum copiam, ut occupatis ea peste domibus seroque, plures ex Aegyptiis, non ob morsum vim, sed ob molestiam ingentemque aculeorum multitudinem, perierint.

(Calmet.)

(1) IN MEMORIA ENIM SERMONUM TUORUM EXAMINABANTUR. Ad recordationem enim mandatorum tuorum pungebantur, nempe à serpentibus. Similitudo sumpta ab his qui ab amico aliquo velluntur, ut rei aliquos identificent.

NE IN ALTAM INCENDENTES OBLIVIONEM NON POSSINT TUO UTI ADUTORIO. Inflictae ferunt ad tuum auxilium, id est, obdurecent, ac sic opis tuae fient indigni. Causa autem hac pertinet ad id quod processit, examinabantur; nam illud et velocius salvabantur, velut interpositi sermonis loco interjectum est.

(Grotius.)

cula, ad vulnera, morbos, etc., per quos tanquam per portas exit anima, et mors ingreditur. Hinc David: *Qui exaltas me de portis mortis*, id est, de periculis mortis proximis. Et deducis, per naturam, vel supra naturam, dissipatis periculis, sanatis morbis, curatis vulneribus (1).

VERS. 14. — ET CUM EXIERIT SPIRITUS, NON REVERTETUR, utiæ naturæ vi, ad corpus quod deseruit: quomodo etiam aliae quaedam Scripturae locutiones intelligendae sunt quibus haeretici abutuntur contra animarum apparitiones: non revertetur ergo spiritus, nec occisoris, nec alia hominum potestas vel aris, RE-

(1) TU ES ENIM, DOMINE, QUI VITAE ET MORTIS HABES POTESTATEM, ET DEDUCIS AD PORTAS MORTIS ET REDUCIS; q. d.: Tu, Domine, sanasti Hebraeos lethali ter serpentibus saucios, quia tu solus plenum habes jus et imperium in vitam et mortem, ac consequenter in vivos et mortuos, vel mortuos; quare ad libitum potes vitam in mortem, et mortem in vitam commutare, atque viventes ad portas, id est, ad linum mortis deducere, indeque ad vitam et sanitatem reducere, uti reduxisti Hebraeos; porte mortis enim vocantur metaphorice certa et proxima pericula mortis, qualia afferunt lethales infirmitates, plagae et vulnera; per has enim velut portas, ingressus est ad ipsam mortem et regionem mortuorum, puta ad sepulchrum et infernum, sicut per portas ingreditur in domum vel urbem. Alludit ad illud Davidis: *Qui exaltas me de portis mortis*, id est, qui liberas me de periculis mortis proximis, Psal. 9, 14. Et: *Appropinquaverunt usque ad portas mortis, quod modo diximus, ad fances mortis*. Porro dicit portas in plurali, quia plures sunt viae et modi quibus ingreditur ad mortem. Rursus, sicut variis sunt introitus ad mortem, sic et variis disparatque sunt exitus. Patres enim ante Christum morientes ibant ad sinum Abrahae, pueri ad limbum, peccatores ad infernum, justi veniunt quia infecti ad purgatorium, atque in singulis hisce locis variis sunt sinus, gradus, ordines et loca, pro cuiusque merito vel demerito. Porro ad litteram, mors hic aequae ac vita intelligitur corporalis, mysticè spiritalis. Spirituales enim vivit deo anima per gratiam, et beate per gloriam; moritur vero per peccatum, et damnatur ad mortem secundam per supplicia gehennae. Unde Cantacuzenus censet analogicè hic notari resurrectionem; q. d.: Deus mortis et vitae est Dominus, hinc electos suos in resurrectione à morte suscitabit ad vitam beatam et aeternam.

Antistropa huic gnomo est illa Anna matris Samuelis: *Dominus mortificat et vivificat; deducit ad inferos et reducit*. Et utraque anterior illa Moyses, Deut. 32, 39: *Videte quod ego sim solus, et non sit alius Deus praeter me: ego occidam, et ego vivificam; percutiam, et ego sanabo*. Hinc et Christus dicitur habere claves mortis et inferni, Apoc. 1, 18. Vide ibi dicta.

AD PORTAS MORTIS, Graecè *ἄνευ*, id est, *inferni*, quia olim ante Christum morientes omnes ibant ad inferos, saltem ad limbum patrum. Unde inferus vocatur regio mortuorum, sive quam incolunt mortui. Porro noster à Castro per portas inferni accipit ipsam mortem; mors enim est quasi porta per quam ingressus est in infernum. Unde idem sic explicat illud Christi Matth. 16, 18: *Et porte inferi non prevalebunt adversus eam*; q. d.: Nullum est genus mortis quod poterit confessionem Petri, et Ecclesiae, sustineri non sit in Ecclesia fidelis et sanctus, qui non liberatur mortem oppret per eam tenendam. Verum illius loci alius magis genuinus est sensus. Atque hic *portae inferni*, vel, ut noster verit, *mortis*, non mortem ipsam, sed pericula mortis et inferni significant. Nec enim Hebraei à morte ipsa, sed à periculis mortis rediunt ad sanitatem.

(Corr. à Lap.)

VOCABIT ANIMAM QUE RECEPTA EST, in locum scilicet sibi pro meritis destinatum, vel purgatorium, vel caelum, vel infernum (1).

VERS. 15. — SED TUAM MANUM EFFUGERE IMPOSSIBILE EST, quia et homicidam vitam tuā potestate conclusum tenes, ut opportune vindictam exposcas, et defuncti occisi animam potes corpori, suo tempore, restituere (2).

VERS. 16. — NEGANTES ENIM TE NOSSE IMPII, Pharaone dicente: *Nescio Dominum, et Israel non dimittam*; cui Aegyptios consensisse satis fatetur, cum dicit: *Ego et populus meus impii, novis aquis, modo innatis in sanguinem versis, etsi Graeci habeant inusitatis pluvius*. Loco autem illius quod nos infra habemus, pluvius, legunt *imbribus vehementioribus*. GRANDINIBUS PERSECUTIONEM PASSI, ET PER IGNUM CONSUMPTI, quia teste Exodo, cap. 9, *grando et ignis mista pariter ferebantur*. Ignis autem iste non fuit alius quam ut ibidem vocatur, discurrentia fulgura. Negant pluvius quidem in ista plaga; sed locus hic manifestè adverte; quin etiam Exodus: *Nec ultra distillant pluvia supra terram, cui consentit Philo 4 de Vita Moysis* (3).

VERS. 17. — IN AQUA PLUS IGNI VALEBAT, quia ignis

(1) HOMO OCCIDIT QUIDEM, ET CUM EXIERIT SPIRITUS, NON REVERTETUR, NEC REVOCATUR ANIMAM, QUE RECEPTA EST; ubi Deus, qui animam in corpore collocavit, ipsam inde reduxit. Graecus paulo aliter fert: *Egressus autem spiritus non revertetur, neque homo dissolvit animam, cum Deus revocaverit illam*. Tunc liberi hominum potestate futuri sumus, quorum vires nobis nocere non poterunt. Hominum quidem potestas ad corpus usque destructionem fertur; atque id solummmodo effugere potest, ut anima corporis contubernium relinquat occupat; at anima ipsius substantiam hominum iniuriis inaccessa est. Hinc Christus: *Noctem timere eos qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere; sed potius timeo eum qui potest et animam et corpus perdere in gehennam*, Matth. 10, 28. (Calmet.)

(2) SED TUAM MANUM EFFUGERE IMPOSSIBILE EST; q. d.: Anima hominis occisi, effugit manum occisoris, qui corpus occidere potest, at non animam; sed tuam manum, o Domine, effugere nequit; nam ab ea recipitur, ac pro meritis, vel caelo, vel inferno adducitur; aut in corpus, si ita tibi placitum fuerit, reducitur ut homo resurgat et revivascit; vel si lethali ter lesus sit, uti fuerit mors à serpentibus, à te, Domine, sanatur. Similiter occisor, et qui libuit manum tuam vindicem effugere nequit; tu enim omnipotens, aequae vitae et mortis, absolutus es Dominus; quare amplissimis providentia tuae brachii omnes mundi fines, et omnia quae in his sunt amplexeris, imò tribus digitis molem terrae appendis, et velut in aere suspensam detines, ac palmo concludis. Isaiax 40, 12. Unde Psaltes: *Quo ibo, inquit, à spiritu tuo? et quo à facie tua fugiam? Si ascendero in caelum, tu illic es; si descendero in infernum, ades; si sumpera pedibus meis diluculo, et habitavero in extremis terrae, etenim illic manus tua deducet me, et tenebit me dextera tua*, psal. 138, 7; quod secutus Ovidius poeta ita canit: *Quo fugis, Enclade? quascunque accesseris oras, Sub Iove semper eris*. (Corr. à Lap.)

(3) NOVIS AQUIS, GRANDINIBUS, PLUVIIS; PER IGNUM: redit ad plagas Aegyptiacas, et grandinem igne mistam, Exod. 9, 23, 24. NOVIS AQUIS; sive liquefactis, ut solet, grandine; sive atiam, ut ibi, pluvius grandinis mistis; quibus pergit demonstrare creaturas omnes etiam inanimas Deo utiori obsequi. (Bossuet.)

aqua velut oleo fatus acris exardescibat: sicut ignis Eliae precibus imperatus aquas lambecat. Cui simile videmus quotidie, cum viva calx superflua frigidā, ignescit; unde ferventia cuncta frigescent, ut notat Augustin. lib. 21 de Civitate, c. 4. Oleo vero adhibito, qui fomes est ignis, nihil sit arde. VINDEX ENIM EST ORBUS JUSTORUM, quia Deus arde creaturas ad ulciscendas eorum iniurias, qui Deo relinquunt vindictam, ut ipse retribuatur (1).

VERS. 18. — MANSERUNT AUTEM IGNI, NE COMBURENTUR ANIMALIA: rane scilicet ac locustae ad Aegyptium cruciatum immisae, etiam hoc ex Exodo non constat. UT SCRIBENT QUONIAM DEI IUDICIO PATENTUR PERSECUTIONES, Dei scilicet Israelis, ad quem vel per

(1) Exaggerat jam dictam grandinis plagam, ejusque mira et quasi miracula commemorat, quod scilicet in ea res inter se summè contrariae, scilicet aqua et ignis federantur, contraque impios Aegyptios conspirant, adeo ut caelum omniaque elementa, puta ignis, aer, aqua, et terra in eorum perniciem conpulsae viderentur. At ergo: quod ENIM MIRABILE ERAT, Graecè *παράδοξον*, id est, summè paradoxum summè novum et mirum, superans omnia opinionem, aequè ac natura vim in aqua, quae omnia EXTINGUIT, PLUS IGNI VALEBAT; q. d.: In plaga grandinis, aqua, quae solet ignem extinguere, adeo enim non extinguitur, ut ab igne vinceretur, imò ut aqua igni robur et vires adderet; in ea enim majori vi exardescibat ignis, quasi aqua velut oleo aleretur, juxta illud traegediam: *Alit ura flamma*. Sic in sacrificio Eliae, ex vincta aqua perfusa exarsit ignis, 3 Reg. 18, 54, aequè ac ex sacrificio adarmato, Nehemia 2, Machab. 1, 20. Sic naturaliter ignes artificiales, qui vulgus Graecū vocantur, aquis non restinguuntur, sed pluvius aluntur; quin et calx aquā non sopitur, sed accenditur, quod velut naturae miraculum obstupescit S. August. lib. 21 Civit. cap. 4.

Porro, quod ait hoc esse *παράδοξον*, verum est. Nam naturaliter omnis ignis comburit et consumit raras, muscas et caetera animalia. Quare licet Aristoteles, Philinus, et ex his S. August. lib. 21 de Civit. cap. 4, asserant Salamandram vivere in igne, id tamen sic accipi debet, quod ob stum frigus et intorem aliquandiu resistat igni, et in eo duret; nam si diutius in eo perseveret; tandem ab eo consumitur, ut discretè docet Galenus lib. 5 de Temperam. cap. 4, Dioscorid. lib. 2, cap. 16, Albertus Magnus lib. 23 de Animal., et alii. Pyrausta tamen, quae sunt animantes alatae, et grandioribus muscis persimiles, in fornacibus ardentibus naturaliter vivere deegere solent, ut tradit Aristoteles, Philinus et alii, sed ita ut nec ex igne generentur, nec eo alantur: ignis enim nullum animal generit, inquit Aristot. lib. 3 Histor. anim. cap. 49. Denique animalia omnia sunt corpora non simplicia, sed mixta, idemque composita ex mixtione quatuor elementorum: quare ex uno solo elemento generari aequè nequeunt. Quod ergo scribit S. Thomas, de virtutibus et vitiiis, chameleontem ex aere vivere, talpam ex terra, halecem ex aqua, Salamandram ex igne, ex communi vulgi sermone acceptum, et in rigore falsum videtur; sed hoc sensu verum, quod chameleontem modico elio contentum, vivat ex terra et muscis in aere volitantibus, halecem ex aqua non pura, sed terrestribus vaporibus alisque rebus mixtis videtur; talpa ex radicibus terrae se pascit, Salamandra in igne aliquandiu duret.

VINDEX ENIM EST ORBUS JUSTORUM. Dat causam jam dicti miri vel miraculi conspirationis, scilicet aquae et ignis contra Aegyptios, quod videlicet orbis, et quilibet in eo est. Deo vindicti ad nutum subserviat ad castigandum impios, qui justos, puta fideles Hebraeos affligunt. Vide dicta c. 14.

tormenta confitendum magnâ ex parte hæc plagæ dirigebantur. Hoc autem ex inverso naturarum, ordine, facile erat percipere (1).

VERS. 19. — ET QUODAM TEMPORE IN AQUA EXARDESCEBAT, ETC., non in locis humectis Sodoma, sed inter aquam pluviam, nivis, grandinis: magis enim incalcat quod ante dixerat. UT INIQUE TERRÆ NATIVITATEM EXTERMINARET, ÆGYPTIOS; vel quia Græcè est *germina*, hinc per *nationem* intelligi possent ea que nascuntur ex terrâ, planta, herbæ fructus; sicut per generationem sæpè intelliguntur homines generati. Ad hoc enim aptè sequitur (2):

(1) QUODAM ENIM TEMPORÉ, MANSUESCIBAT (Græcè *ἠπαύειτο*), id est, mansuescebat, mitescebat, mitigabatur ignis, NE COMBURERENTUR, QUE AD IMPIOS MISSA ERANT ANIMALIA. Nonnulli exponunt; q. d.: Ignis cum grandine cœlitus missus in Ægyptios, comburebat Ægyptios, ut non animalia, puta ranas, locustas, muscas, quas Deus inis in penam per Moysen immiserat. Verùm tempore plagæ septimæ, que fuit grandinis, iam ante ad preces Moysi cessarant plagæ præcedentes ranarum, locustarum, muscarum.

Dico ergo loqui Sapientem de igne non cœlesti, sed naturali; q. d.: Cum Ægyptii ignem ubique accenderent, ut eo obiecto sese à ranis, muscis, ciniphibus, et aliis bestiis liberarent, quas Deus immitterat operâ Moysi, ut eos pleteret ac plagis efficeret, tunc nullam vim ignis in animalia illa exercebat, sed divinâ virtute continebat sese ne illa combureret, ut illa Dei voluntati per omnia parerent, ac Ægyptios cruciarent.

Porro hoc mirum sive miraculum, licet à Moysen non sit conscriptum in Exodo, hic tamen à Sapiente suppletur et exprimitur, æquè ac de manna vers. 20, quod habuerit omnem saporis suavitatem ad libitum comedendum; quare, quia id reverâ contingerit, dubitare non licet. Ita Dionysius, Jansenius et alii. De Ægyptiorum enim plagis omnis est hic sermo, de quibus etiam accipit S. Bonavent., sed hoc sensu, q. d.: Animalia Ægyptiorum que erant in agris, à grandine et igne consuebantur; quo verò erant domi in stabulis, ab utroque manebant intacta. Verùm hoc non erat paradoxum, nec mirum.

Ex dictis liquet minis rectè Lyranum hæc accipere de Hebræis, q. d.: Hebræi aspicientes serpentem anemum non dedebantur ab igne, id est, ab ignitis serpentibus. Longis quoque abire Holcot, qui per animalia accipit tres pueros socios Daniels, qui in fornace Babylonicâ illasi ab igne manserunt, Daniel 5.

SED UT IPSI (ÆGYPTII) VIDENTES (MUSCAS ET RANAS IGNE NON ABSUM), SCIRENT QUONIAM DEI IUDICIO PATIUNTUR PERSECUTIONEM. Græcè *ἐπινοήσαντες*, id est, exagitantur, vexantur, cruciantur à ranis, muscis, locustis, etc., q. d.: Deus ranas et muscas à se immisas illas in igne conservabat, ut infestarent punirentque rebelles sibi Ægyptios, ut ipsi id videntes agnoscerent hoc non fieri naturæ vi, sed Dei miraculo, idcirco Deum timentes et coerentes, quosque populum, puta Hebræos dimittentes.

(2) ET QUODAM TEMPORE IN AQUA SUPRA VIRTUTEM IGNIS, EXARDESCEBAT UNDIQUE, UT INIQUE TERRÆ NATIVITATEM EXTERMINARET, Q. D.: Ignis obsequens Deo ad puniendum Ægyptios se in omnes puniendi partes mediosque versabat. Nam precebat ranis et muscis vexantibus Ægyptios, ut dictum est vers. præced.; at verò in septimâ plagâ, grandini mixtus ignis, supra omnem naturæ vim exardescibat, ut Ægyptios corumque sata exterminaret. Per *nationem* nonnulli accipiunt homines et animalia, à grandine et igne percussa. Melius accipias gramina et segetes à terrâ nascentes, quas in agris consumpsit grando et ignis, sive grando ignita. Græcè enim *κατακαύει*, id est, ge-

VERS. 20. — PRO QUIBUS, SEU QUORUM IGNO, ANGELORUM ESCA NUTRIVISTI POPULUM TUUM, id est, manna, quod etiam psal. 77 dicitur panis angelorum; idque, ut nonnulli Rabbinii docuerunt, apud Paulum Burgensem in c. 16 Exodi, quia manna angeli vescuntur; vel, ut Rabbi Moyses Gerundensis, quia lumen divinum quo reficiuntur angeli, est incorporatum in manna; sed hæc fabulæ sunt Judaicæ. Angelorum ergo, quia eorum ministerio in celo, hoc est, in nubibus atque aere formabatur, vel quod esset excellentissimus, angelisque, panis vescerentur, dignus: quo sensu lingua angelorum vocatur à Paulo. Quò multum facit quod cap. 19, vers. 20, in Græco vocatur *ambrosia*; quam propriè deorum cibum esse, poetæ fabulantur. Fuit et mysticè angelorum, quia Christianæ Eucharistia speciebus velatum figurat (1).

VERS. 21. — SUBSTANTIA ENIM TIBI DELECTIVUM TUAM, ETC., OSTENDEBAT. Quidam (substantiam Dei) benignitatem ejus vel potestatem sustentandi intelligunt; Fulgentius ad objectiones 4 Ariarum, ipsum Christum. Aptius ipsum manna acceperis, quod Hebræos sustentabat. Hæc ergo substantia tua, id est, à te missa, declarabat quanta Dei esset in populum Judæorum benignitas et dulcedo, eò quod DESERVITUS UNUSCUIQUE VOLUNTATI, id est, appetitui comediendi, ad quod quisque volebat, CONVERTERATUR, ita videlicet ut si quis piscem, columbam, pomum appeteret, in eadem converteretur, ut docet Valentia tom. 7, disp. 6, q. 3, puncto 2, et Bosius 15 de notis Ecclesiæ cap. ult., et alii. Sed hæc sententia solido fundamento caret: cur enim Hebræi murmurassent in manna, si in porrum, cepe, allia, fuisset mutatum? Convertebatur ergo, Græcè, *transmperabatur*, quia omnium saporum ac temperiem referebat, Deo subito talem saporum inserente. Multi recentiores Exodi ac Numerorum interpretes hoc omnibus omnino Hebræis concessum volunt; sed quos citant veteres, Nazianzenus de moderatâ disserendi Ratione, Chrysostomus oratione *quod nemo laeditur nisi à seipso*, Hieronymus in psal. 147, nihil eorum que dicunt, tenent; tantum enim generatim sine distinctione cum Scripturâ loquuntur. Verisimilius igitur puto id quod expressè docet Augustinus 2 Retract. cap. 20, solis hoc fidelibus, id est, saltem ex fide petentibus, non autem illis adversus Deum murmuratoribus concessum fuisse, qui nihil nisi panem oleatum, vel similem cum melle percipiunt:

minima sive germina, puta herbas et sata, que percussis grando, ut Ægyptios frumenti penuriam et fame affligeret. Ita Jansenius, à Castro et alii.

Minis rectè Holcot accipit ignem; quo conflavit Pentapolis, ac natio Sodomitarum exterminata et combusta est.

(1) PRO QUIBUS, PRO CONSUMPTIS QUIBUS, ILLIS MIS MANNA PRÆBUISTI, cujus miram vim docet. Ovis saporis suavitatem: atqui Num. 11, 7, manna erat saporis instar panis oleati. Sed alius est nativus sapor, alius quem fidei multiformis gratia tribuebat; quod iste vel à Dei spiritu, vel à populi Dei traditione didicit: unde et Paulus, ea que in arca erant: Hebr. 9, 4. Quem locum si conferas cum 3 Reg. 8, 9, et 2 Paral. 5, 10, hinc similem reperies. Vide etiam infra 19, 7.

(Bossuet.)

Non enim, inquit Augustinus, alias escas desiderarent, si hoc iis saperet manna quod vellent. Illic Greg. 6 Moral. c. 9: «Manna in ore spiritualium iuxta voluntatem edentium saporum dedit (1); Hoc utrumque ipsa Scriptura insinuat, cum dicit infra:

VERS. 25. — CREATERA, SEU ESCA, IN OMNIA TRANSGURATA, hoc est, in omnem saporum mutata, OMNISCIENTRICI GRATULAE TULÆ, id est, benignitati providentiae IURE, DESERVIENTES AD VOLUNTATEM EORUM, QUI A TE DESIDERABANT, nempe ut minimum desiderio ac precibus ad te directis: quod non est profectò murmuratorum; sed justorum, vel saltem ex fide orantium. Sed, inquit citati Gregorius et Hieronymus Dei sermo; adde, et Christi corpus in Eucharistia, in ore justorum sapit quod quisque desiderat; omnibus enim congruus qualitati audientium ac manducantium descendendi.

VERS. 26. — UT SCIRENT, hoc est, experimento illo deprehenderent, QUONIAM NON NATIVITATIS FRUCTUS, NATURALITER scilicet nascentes, seu fructuum generationes, ut Græcè est, PASCUNT HOMINES, à Dei sermone et cooperatione separati; SED SERMO TUUS hoc est, iussio et voluntas, que sermone patefieri solet; HOS QUI IN TE CREDIDERINT, CONSERVAT, vel sine cibo, ut Moyses, Eliam, Christum per quadraginta dies, vel cuiuslibet rei nutriendi vim inserendo, ut fecit in manna; hoc est enim quod Christus dicit: *Non in solo pane vivit homo, sed in omni verbo*, etc., hoc est, in omni re quam Deus voluerit ac jusserit (2).

VERS. 27. — QUOD ENIM AB IGNE, NON POTERAT EXTERMINARI: igne enim lixibatur torrebaturque manna; ita tamen ut non liquesceret, quasi ignis, ut supra dixit, naturæ suæ esset oblitus. RADIO SOLIS TABESCEBAT, non quod postriedi scateret vermium, sed quia,

(1) SUBSTANTIA ENIM TIBI. Vocat substantiam manna, cibum scilicet illum, quem homo miraculo Deus subsistere faciebat. QUAM IN FILIOS HABES, quem erga fideles tuos exerces. DESERVIENTES UNUSCUIQUE VOLUNTATI, etc. Quem enim saporum cibi qui expectabat, cum in manna experiebat, huiusque suavitatis participes erant omnes, sive iusti essent, sive peccatores.

(Menochius.)

VERS. 22. — NIX AUTEM ET GLACIES, etc.; vel: *Nix quoque et glacies ignem sustinebant, neque liquebant*; manna, que nix quædam et glacies erat, tamen igne eoquebatur, neque liquecebat, cum eadem sole solvebatur.

(Castello.)

VERS. 24. — CREATERA ENIM TIBI, etc. *Creatura enim tibi effectori subvertens intenditur ad panem adversus injustos, et remittitur ad beneficium pro his qui in te confidunt*; hoc est, ipsa creatura suum agnoscentem creatorem tibi servit, operamque dat cum ad injustos omni supplicio afflictiendos, tum etiam ad justos benignitate tua tractandos; itaque vim suam ad tuam voluntatem et exercit et remittit.

(Badvelli.)

(2) QUONIAM NON NATIVITATIS FRUCTUS PASCUNT HOMINES, SED SERMO TUUS HOS, QUI IN TE CREDIDERINT, CON-

ut inquit Exodus, cum incaluit sol liquecebat (1). Hinc subjicitur:

VERS. 28. — UT NOTUM OMNIBUS ESSET, per miraculum, quod ex ortu solis manna liquesceret. QUONIAM OPORTET PREVENIRE SOLEM AD BENEDECTIONEM TUAM (2), id est, ad dona ex tua benedictione percipienda, vel potius ad gratiarum actiones et laudes tibi offerendas; *manè enim astaba tibi, et manè exaudies vocem meam*. Quòd clarior more Scripturæ sequentia exponunt: ET AD ORTUM LEGIS TE ADORARE (3); non quòd ad Orientem conversâ facie esset orandum, Hebræi enim potius ad Occidentem, ut ex tabernaculi et templi structura patet, contra gentium ritum, adorabant; sed quia matutinus ad multum diem stertentium veterans excutiendus erat, cum nihil alioquin manne quo viverent, reperiri essent. Ex quo colligas et sacram quendam ab Hebræis ritum fuisse adhibitum, cum manna colligerent, et moralem etiam causam, cur ad ortum solis esset colligendum. Mysticam adicit Cyril. 3 in Joan. c. 54: *Quia, inquit, solibus nocturnis legis tenebris, et solis nobis intelligibili exortu (Christo scilicet), presentis Domini gloriam intuentes copiosissimè panem cœlestem ipsum Christum assumimus*.

VERS. 29. — INGRATI ENIM SPES: ergo benedictio de qua supra Græcè *ἐπαγγελία*, gratitudinis actionem et laudem notat. Hæc ergo ingrati spes, quâ post solis ortum se manna colligere posse sperabat, TANQUAM HYBERNALIS GLACIES TABESCEAT, quia quod petit, non assequitur. Frustra enim incaluit voluntas ad nova beneficia, si ad jam accepta frugesit. Aptè verò mentionem glaciæ facit, utpote qui ingratus ingratiudinis frigore, manna verò colore et liquefactione erat simile (4).

SERVAT. Ad verbum: *Non naturæ fructum pascent homines*, supple solus. Sensus enim depromptus ex Dent. 8, 5, unde et Christus sumpsit Matth. 4, 4, (Grotius.)

(1) QUOD ENIM AB IGNE. Intelligit de manna, quod cum igni coneretur obdurescebat, et tamen ad exitum solis calore tabescebat, ut discerent ad verbum Domini omnia facere, ejus imperio obediunt omnia.

(Clarus.)

(2) IN GRÆCO: *Ad gratias tibi agendas*. Pii ipso adhuc diluculo laudes Deo canebant, Psal. 88, 15, solè jam orto, id est, tempore sacrificii matutini.

(Grotius.)

(3) Desides Israelite, qui manna colligere usque post solis ortum differabant, eo liquato, spe frustrantur. Ita ingratus homo, diluculo surgere ad gratias Deo agendas renuens, ejusque gratiam sibi conciliare negligens, sperem suam evanescent sentiat, ut hyberna glacies sole liquecat.

(Calmet.)

(4) TANQUAM HYBERNALIS GLACIES, *Tanquam pruina*. Significabat manna, res conditas omnes etiam à sublimi aere venientes, esse caducas et fragiles, neque ultra vim habere nobis opitulandi, nisi ubi et quando Deus vult.

(Grotius.)

CAPUT XVII.

CHAPITRE XVII.

1. Magna sunt enim judicia tua, Domine, et inenarrabilia verba tua; propter hoc indisciplinata anima erraverunt.

2. Dum enim persuasum habent iniqui posse dominari nationi sancte; vinculis tenebrarum et longæ

1. Vos jugements sont grands, ô Seigneur, et vos paroles sont inenarrables; c'est pourquoi les âmes sans science se sont égariées.

2. Car les méchants s'étant persuadés qu'ils pourraient dominer la nation sainte, ont été liés par une chaîne de ténèbres, et d'une longue nuit, et renfer-